

De Reformatie

Die uw jeugd vernieuwt
als die van een arend...

WEEKBLAD TOT ONTWIKKELING VAN HET GEREFORMEERDE LEVEN

KERK EN TOLERANTIE* I

Inleiding

Het onderwerp is bij de voorbereiding van deze conferentie zonder meer aangekondigd als Tolerantie. Maar wij ontmoeten elkaar hier als afgevaardigden en waarnemers van *kerken*. Daaruit volgt min of meer vanzelfsprekend, dat we ons in hoofdzaak beperken tot de tolerantie (of: verdraagzaamheid) als *kerkelijk* vraagstuk; mag (of moet) er in de kerk, als vergadering van de gelovigen, verdraagzaamheid worden geoefend tegenover broeders met afwijkende standpunten of gedragingen en zo ja, wat is dan de aard van deze verdraagzaamheid en waar liggen haar grenzen? Het onderwerp is de moeite waard!

Maar het heeft ook nog een bredere betekenis. De tolerantie is een zaak die actueel wordt zodra we in een samenleving met onderscheiden overtuigingen te maken krijgen. We krijgen ermee te maken in de 'open' samenleving, waardoor de cultuur in de twintigste eeuw is gekarakteriseerd (tenminste in de westerse wereld) op allerlei manieren en op allerlei levensterreinen.

Zo is er het boeiende en belangrijke vraagstuk van de tolerantie in het staatkundige leven. Hier is de centrale vraag, waar voor de overheid, die over een 'gemengde' bevolking regeert, de grenzen van het toelaatbare liggen. Volgens sommigen ligt hier zelfs *de kern* van het vraagstuk van de tolerantie. Die mening doet opgeld, wanneer men een nauwe verbinding tussen 'kerk en staat' voor-

staat. In Nederland is dat het geval bij de aanhangers van de gedachte van een Christus-belijdende volks-kerk (in concreto de Nederlandse Hervormde Kerk) en een overheid die men *in de band aan deze kerk* een plaats in 'de theocratie' wil geven.

Vanzelfsprekend krijgt dan het vraagstuk van de 'tolerantie' een heel aparte dimensie en verkrijgt dit onderwerp sterke aandacht. Dat is het geval geweest bij prof. dr. A.A. van Ruler, die als dogmaticus was verbonden aan de theologische faculteit van de Rijksuniversiteit van Utrecht.

A.A. van Ruler (1908-1970) over theocratie en tolerantie

Van Ruler heeft zich tweemaal met dit onderwerp beziggehouden. Eerst in 1956, toen hij een voordracht voor studenten hield over het onderwerp 'Theocratie en tolerantie' en tien jaar later, toen hij een bijdrage gaf in een bundel, die over het thema handelde, onder dezelfde titel. De beide opstellen zijn opgenomen in zijn *Theologisch Werk*, resp. I, 191-215 en III, 164-177. Van Ruler's beschouwingen zijn, ook bij de beperking, die wij ons hebben gesteld, prikkelend en inzichtgevend. We gaan er daarom in dit eerste artikel iets breder op in.

Van Ruler onderscheidt drieërlei tolerantie. In de eerste plaats de tolerantie van de 'enkele mens' in zijn verhouding tot zijn medemensen; hier handelt hij over de tole-

HOOFDARTIKEL

Kerk en tolerantie I

J. Kamphuis

UIT DE SCHRIFT

Wees sterk en moedig!

R.V.J. van Ommen

KERKELEKLEVEN

Hoe meer bladen, hoe meer...

C.J. de Ruijter

Maakbaar of wonderbaar I

K. van den Geest

KORT GEHOUDEN

Ere zij God

B. Luiten

OPVOEDINGEN ONDERWIJS

De identiteit van het gereformeerd onderwijs I

J. Messelink

Herademing

G.J. van Middelkoop

KERK IN ORDE

Uitvoering van synodebesluiten

M. te Velde

PERSSCHOUW

G.J. van Middelkoop

UIT DE KERKEN

rantie als 'innerlijke gezindheid'. Ten tweede wordt de verdraagzaamheid in de kerk behandeld en in de derde plaats de politieke tolerantie.

De tolerantie moet in haar drie vormen scherp onderscheiden worden van indifferentisme (onverschilligheid, 'ben ik mijn broeders hoeder?'). Dit indifferentisme terzake van de laatste vragen is z.i. 'het tegendeel van de ware tolerantie'. Hier brengt Van Ruler indringend *de theocratie* ter sprake in de zin van: de regering van de levende God. De theocratische visie onderkent dat het niet gaat om de waarheid *als een abstractie*. Wie het om waarheid *buiten* de levende God om is te doen (om 'de absolute waarheid'), verspeelt alle verdraagzaamheid: 'Alleen in dit levende geheel van de theocratie – de regering van de levende God – is de tolerantie mogelijk en houdbaar'.

Ook en juist de kerk heeft weet van de waarheid als *historische* werkelijkheid. De kerk weet ook dat de levende God de mens tot beslissing roept 'voor of tegen God in Christus'. En dat schept 'speelruimte': 'Daarin ligt weer tolerantie'. Trouwens, in de kerk weet de mens er ook van dat de waarheid gemeenschappelijk bezit is. Ook dat schept verdraagzaamheid.

Anderzijds ziet Van Ruler aan de tolerantie in de kerk heel nadrukkelijk *grenzen* gesteld, want de kerk is 'het lichaam van Christus'. En ook als de kerk van de reformatie het onfeilbaar leergezag en de onfeilbare concilies heeft afgewezen, dan weet ze zich nog wel aan het heilsfeit en aan 'de canonieke Schrift' gebonden. En die Schrift, ook en zelfs inzonderheid het Nieuwe Testament, is in de kern intolerant, omdat de profetie dat is en de prentie van Christus is, dat Hij alléén de weg en de waar-

heid en het leven is.

In de staat is de tolerantie noodzakelijk, al zou het in onze moderne tijd alleen al zijn omdat er het feitelijk gegeven van een gemengde bevolking is. Toch kiest Van Ruler radicaal tegen 'de neutrale staat'. Neutraliteit van de staat schijnt voor de hand te liggen. Maar de staat is geen 'on-schuldig ding': 'In het neutrum loert het nihil. Van de neutraliteit wordt men onweerstaanbaar voortgedreven naar het nihilisme'. Het gaat er daarom om te zien hoe van de levende God een visioen uitgaat 'van waaruit de staat het leven kan en moet inrichten'. Tegenover de 'oeverloze democratie met haar merkwaardige drijfzand-allures', stelt Van Ruler 'het reformatisch visioen' (in onderscheid tot 'het rooms-katholieke visioen' en het 'humanistisch visioen'). De kerk moet dan 'het ware visioen van de waarheid' voorhouden aan volk en overheid, ter realisering in de staat. In een 'staat met de bijbel' is zeker niet alles tolerantie wat de klok slaat, maar de God van de bijbel 'laat de grootste speelruimte aan de mens'. Hij vraagt immers diens vrije beslissing? 'Een staat met de bijbel is van Godswege verplicht, de grootst mogelijke tolerantie te oefenen. Zo heeft de tolerantie goddelijke sanctie.'

In het bovenstaande hebben we getracht een aantal gedachten van Van Ruler samen te vatten. We gaan er hier niet verder op in. We moeten wel nog iets meer aandacht geven aan zijn opvatting van de tolerantie in de kerk. Ook hier, evenals bij de behandeling van de persoonlijke en de politieke verdraagzaamheid, zijn er allerlei gedachten en formuleringen die de lezer tot verder denken aansporen, en die soms als in een flits een heel gebied van vragen en moeiten in een helder licht stellen.

Maar het is wèl te betreuren, dat in de uiteenzetting over de tolerantie (en de grenzen daarvan) in de kerk sterk Van Ruler's bijzondere opvatting over het zogenaamde '*messiaanse intermezzo*' doorwerken. W.H. Velema heeft in zijn *Confrontatie met Van Ruler. Denken vanuit het einde*, Kampen 1962, de gedachte van het 'messiaans intermezzo' de *centrale vraag* van Van Ruler's theologie genoemd, 94. Terecht! De Messias en zijn heil is bij Van Ruler een *noodmaatregel* van God. Eens zal de Zoon naar zijn overtuiging dan ook de menselijke natuur weer afleggen en terugkeren in het eeuwige Zoonschap. De hoogste daad van de Messias is niet zijn offer, maar is het *ophouden* Messias te zijn. Dan zal de schepping weer in al haar louterheid voor God stralen. Op de jongste dag treedt Christus terug als Middelaar, legt Hij het gewaad van het vlees af, wordt de vleeswording ongedaan gemaakt. In het eschaton wordt de incarnatie opgeheven en houden we niets over dan de drieënige God en de dingen in hun naakte (zij het verlost) bestaan (zie A.N. Hendriks, *Kerk en ambt in de theologie van A.A. van Ruler*, Amsterdam 1977, 212).

Velema heeft hier volkomen terecht een scherpe tegenstelling geconstateerd met de verwachting van het nieuwe Jeruzalem, waar *het Lam* zijn centrale plaats (de 'Lamp') zal houden.

Ons regardeert nu vooral het feit, dat Van Ruler die vreemde gedachte van 'het messiaans intermezzo' ver-

KERNREDACTIE:

DR. W.G. DE VRIES (eindred.), DRS. G.J. VAN MIDDELKOOP, PROF. DR. M. TE VELDE

OVERIGE REDACTIELEDEN:

DRS. R. TER BEEK, DRS. B. BOS, DRS. A.L.Th. DE BRUIJNE, DRS. B. LUITEN, PROF. DR. C.J. DE RIJTER, DRS. H. VELDMAN.

MEDEWERKERS:

J.J.D. BAAS, DRS. C.J. HAAK, J.M. DE JONG, DRS. J. SMELIK.

REDACTIE-ASSISTENT:

W.L. DE GRAAFF, Wortmanstraat 138, 8265 AG Kampen, Tel. (05202) 31201.

Alle stukken bestemd voor de Redactie aan:

De Reformatie, Postbus 24, 8260 AA te Kampen.

ADMINISTRATIE/ADVERTENTIES:

Uitgeverij Oosterbaan & Le Cointre B.V., Postrekening 406040 triv., De Reformatie, Goes, Postbus 25, 4460 AA Goes. Tel. (01100) 15591.

ABONNEMENT:

f 85,75 per jaar; f 46,25 per halfjaar; studenten f 70,25 per jaar (binnenland). Buitenland: f 144,50 per jaar (zeepost).

Een abonnement kan per maand ingaan, maar slechts beëindigd worden uiterlijk twee maanden voor het verstrijken van de betalingstermijn (opzegging van jaarabonnement vóór 1 november, van een halfjaarabonnement vóór 1 juni).

Losse nummers f 1,95 (excl. porto).

De Reformatie is op cassette verkrijgbaar bij de Stichting Bralectah. Tel. (05210) 15946.

ADVERTENTIES:

Prijs: f 0,63 per mm. Contracttarief op aanvraag.

Zonder schriftelijke toestemming van de uitgever is het niet toegestaan artikelen uit dit blad over te nemen.

ISSN 0165-5191

bindt met de begrensdheid van de tolerantie in de kerk. Omdat Jezus Christus 'een noodmaatregel' van God is, en het middelaarschap het karakter van een intermezzo heeft, is ook het heil en de geschiedenis van het heil daarvoor bepaald. Om Van **Ruler's** eigen woorden te gebruiken: Gods noodmaatregel is een zaak van 'forceren' en 'doordrukken': 'In het evangelie van de plaatsvervanging, volgens hetwelk de zaak van de mens door een ander dan de mens, namelijk door God zelf, die mens geworden is, wordt aangevat en afgehandeld, is God niet meer tolerant tegenover de mens. Hij schuift hem immers terzijde en doet en ondergaat wat de mens had moeten doen en ondergaan. In de incarnatie drukt God de zaak met nog meer geweld door dan in de roeping en verkiezing van Abraham. De gehele bijzondere openbaring van God heeft als noodmaatregel iets van dat forcerende aan zich'. En dit alles 'incorporeert de kerk als lichaam van Christus'. En dat schijnt Van **Ruler** (zo formuleert hij weer!) 'het zuivere tegendeel van de tolerantie te zijn'.

Toch wordt bij hem de soep niet zó heet gegeten als ze hier lijkt te worden opgediend! Want Van **Ruler** maakt dan onderscheid tussen de rooms-katholieke en de gereformeerde (protestantse, z.i. meer trinitarische) visie op de kerk. Als men over de kerk puur vanuit de incarnatie denkt, dan wordt heel onze tijd met dit 'godelijk geweld' gevuld. Met andere woorden: er blijft dan maar weinig ruimte voor de tolerantie over. Maar dit wordt anders als we de kerk als lichaam van Christus zien, als 'het predikende en belijdende lichaam van Christus': 'in de prediking en de belijdenis legt zich niet slechts de beslissing van God in Christus aan de mens op, maar wordt de mens op zijn beurt opgeroepen tot een beslissing voor of tegen God in Christus. Dat schept dus speelruimte. Daar-in ligt weer tolerantie. Deze kan men in het christelijk denken nooit vinden onder uitsluitend christologische gezichtspunten, maar alleen in een vol-katholiek, trinitarisch-pneumatologisch verband'.

We volgen de beschouwing van Van **Ruler** bij wijze van een excurs om twee redenen. In de eerste plaats mag hem de moed niet worden ontzegd, dat hij bij handhaving van de noodzaak van een bepaalde (en dus beperkte!) tolerantie positie heeft **durven** kiezen tegen de 'neutrale' staat en hij profetisch heeft gezien hoe in het neutrum het nihil (nihilisme) loert. Daarmee hebben wij nu aan het einde van deze eeuw voluit te maken. En dat nihilisme lijkt bijzonder in-tolerant, on-verdraagzaam tegen de belijders van Christus! Het verzet tegen de 'neutrale' staat is – gelukkig – ook levend **dáár** waar men de **volkskerk-gedachte** van Van **Ruler** (en voorgangers van hem als de Groninger hoogleraar **Th.L. Haitjema** en nog vroeger **Ph.J. Hoedemaker**) afwijst, zoals in het Gereformeerd Politiek Verbond. In de tweede plaats is aandacht voor Van **Ruler** voor ons onderwerp van betekenis, omdat aan hem kan worden duidelijk gemaakt, dat het soms wel de schijn kan hebben dat we over 'tolerantie' als een onderwerp dat op zichzelf staat zouden kunnen spreken, en er dan gauw mee klaar kunnen zijn, omdat natuurlijk iedereen wel 'to-

lerant' wil heten! Maar bij dóórvragen blijkt al heel gauw dat het thema van de tolerantie allerlei verbanden heeft. Men kan bij het ingaan op deze vragen niet buiten alle grote vragen om, die het persoonlijke, het kerkelijke en het publieke leven raken. De vraag naar de rechte tolerantie staat in **het** midden van heel de theologie van Van **Ruler**! Het is zijn verdienste, dat hij alleen in dit wijde kader over dit onderwerp wilde spreken. Tegelijk stoten we daarom ook op lijnen in het denken van Van **Ruler** (Christus en zijn heil als 'intemezzo'), die we radicaal moeten afwijzen.

Voor deze zaak is ook nog te vergelijken, de discussie die prof. **W.H. Velema** voor de radio met Van **Ruler** voerde in 1969, opgenomen in de bundel *In gesprek met Van Ruler* (red. G.C. Berkouwer en A.S. v.d. **Woude**), Nijkerk 1969. Hier op p. 64 de verlegenheid van Van **Ruler** als **Velema** hem voorhoudt, dat in Openb. 21, het nieuwe Jeruzalem, het Lam nadrukkelijk wordt genoemd: God de Almachtige is haar tempel en het Lam. En dan komt de wat tamme reactie van Van **Ruler**, die zó begint: 'Ja, daar moet ik natuurlijk ook een exegese voor hebben'. In deze discussie is ook van belang voor ons thema dat Van **Ruler**, bij al zijn aansluiting aan de belijdenis van Gods vrije verkiezing, toch ruimte wil houden voor een synergisme (samen-werking) tussen God en mens, vergelijk In gesprek met Van **Ruler**, 56 v. Er is trouwens in de beschouwingen van Van **Ruler** over de tolerantie, zoals zo vaak bij hem, in alle **ernst** ook een element van speelsheid en van scholastische dialectiek, waardoor een stelling, die eerst met kracht wordt geponeerd, ook weer snel door een tegen-stelling gerelativeerd wordt. Dat geeft het betoog dikwijls iets verrassends, maar ook iets ondoorzichtigs.

Bij Van **Ruler** sluit zich **R.B. Evenhuis** aan in zijn grote, vijfdelige werk *Ook dat was Amsterdam*, vergelijk het Woord vooraf van het tweede deel. **Evenhuis** wil doen zien 'de theocratische visie van het gereformeerde protestantisme' en bedoelt daarmee m.i. vooral dat de gereformeerde kerk van de 16e en 17e eeuw, zoals uit de geschiedenis van Amsterdam zo duidelijk blijkt, middenin het volksleven stond en als kerk ook voluit wilde functioneren in de verhouding tot de overheid.

Hoewel ik veel van de boeiende studies van Van **Ruler** heb geleerd, meen ik toch de lijnen anders te moeten trekken en meer aansluiting te moeten weken bij de gereformeerden in de 17e eeuw, die in hun strijd zowel tegen de remonstranten als later tegen de geest van de Verlichting, op een beslist-Schriftuurlijke wijze, maar daarom ook in goede nuancering, en met een zuiver gevoel voor evenwicht over 'de rechte verdraagzaamheid' hebben geschreven.

J. Kamphuis

* Op de laatstgehouden conferentie van de ICRC (International Conference of Reformed Churches), Zwolle, sept. 1993, had ik de gelegenheid een aantal opmerkingen te maken over het thema 'kerk en tolerantie'. De Engelse tekst wordt opgenomen in de Acta van deze Conferentie. Hier publiceer ik de zakelijke inhoud ervan in enkele vervolgartikelen. Een enkel punt werk ik wat breder uit dan tijdens de conferentie mogelijk was. Ook de geanimeerde discussie, die op het referaat volgde, geeft aanleiding op enkele vraagpunten nader in te gaan.

WEES STERK EN MOEDIG!

Heb Ik u niet bevolen: wees sterk en moedig? Sidder niet en word niet verschrikt, want de HERE is met u, overal waar gij gaat.

Jozua 1,9

Het zal je maar gezegd worden: 'Steek met het volk Israël die kolkende en brede rivier, de Jordaan, over. En neem het land in bezit'. Alsof niet net de machtige leider van dit volk: Mozes, gestorven is. Alsof er vlakbij een brug over de Jordaan te vinden is. Ja, alsof er niet een machtige vijand aan de overkant klaar staat om het volk met dezelfde vaart weer in de Jordaan terug te drijven!

In zo'n situatie kun je inderdaad wel een bemoediging gebruiken. Daar staat het eerste hoofdstuk van het boek Jozua dan ook bol van. Nu is het belangrijkste ingrediënt van doeltreffende peptalk, hameren op je sterke kanten. Bovendien maakt het nog wel wat uit wie jou probeert op te beuren.

We lezen dat de HERE Jozua tot drie keer toe kracht en moed inpraat. Aan het eind van het hoofdstuk worden deze woorden door het volk overgenomen. Kracht en moed, dat zijn belangrijke voorwaarden voor het welslagen van de missie van Jozua.

Het is dan echter wel opvallend hoe de HERE deze kracht en moed invult. De HERE heeft het niet over spierkracht en heldenmoed. Nee, de HERE vraagt om kracht en moed in het *geloof*! Jozua moet krachtig geloven in de bijstand van de HERE. En Jozua moet de moed hebben om te vertrouwen dat de HERE heel het land aan zijn volk zal geven.

Wordt er dan nog wel echte leiding van Jozua verwacht? Waar blijft zo dan een krachtig en moedig optreden?! Nu, dat moet juist blijken uit een krachtig gehoorzamen van Gods verbondswet. Jozua zal het land Israël in bezit nemen door moedig vanuit het geloof te leven! Jozua moet kracht en moed putten uit Gods Woord.

Als je deze bemoediging plaatst tegenover de moeilijke situatie waarvoor Jozua staat, kunnen er twijfels blijven hangen. Hoe kan geloofsgehoorzaamheid van belang zijn bij het oversteken van een brede, kolkende rivier? En heb je bij de verovering van het land niet meer aan een goed geoefend leger dan aan een leven vanuit Gods wet?

We zullen daar de volgende keer meer over horen. Maar één ding wordt nu al wel duidelijk. Voor mensenogen is

Jozua's missie mislukt. Het land Israël heeft nl. nooit de grenzen gehad die in dit hoofdstuk worden genoemd! Toch heeft Jozua daar in geloofd. Hij heeft de moed gehad om het bevel op zich te nemen. Hoe zit dat dan?

Twee dingen worden ons vanuit dit hoofdstuk duidelijk. En de rest van het boek Jozua bevestigt dat. Althans, voor geloofsogen! We zien het gebrek aan kracht en moed bij Jozua en zijn volgelingen. Jozua is maar een gebrekkige voorganger van de Jozua die komen zou. Jezus: de Verlosser! Deze Jozua heeft al Gods beloften pas echt vervuld.

Het tweede wat opvalt is, dat Jozua toch de moed had om te geloven in de komst van een rijk waarin al Gods kinderen veilig zullen wonen. De belofte van de HERE van zo'n groot land, wijst al in die richting. Jozua wilde daarvoor strijden in het geloof. En de HERE wilde wachten met de vervulling van zijn belofte tot ook wij zouden gaan meestrijden voor de verovering van dat rijk van de grote Jozua, Jezus Christus!

De overwinning van deze Jozua is zeker. Wie zou dan uit deze geschiedenis geen kracht en moed putten in het geloof? En zo gehoorzaam zijn in (de leiding in) de strijd?!

R.W.J. van Ommen

HOE MEER BLADEN, HOE MEER..

Er valt tegenwoordig heel wat te beleven in de kerkelijke pers. Saai is het bij ons bepaald niet op dat punt. De laatste jaren maken we natuurlijk ook een ongekeende uitbarsting van kerkelijke journalistiek mee. Saai is het niet. Of je er blij mee kunt zijn is vers twee. In dit artikel wil ik een paar kanttekeningen maken rond dat verschijnsel.

Verscheidenheid

Toename van het aantal bladen heeft te maken met toenemende verscheidenheid onder ons. Niemand kan dat ontkennen. Het blad *Bij de Tijd* is (mede) ontstaan vanuit de overtuiging, dat we als vrijgemaakten een aantal onbetaalde rekeningen hebben liggen, die onder ons nauwelijks gepresenteerd werden. Het blad *Reformanda* is geboren uit de overtuiging, dat er een gemis is aan profetische kritiek op de gang van zaken in onze kerken. Maar beide bladen wijzen meestal niet dezelfde kant uit. En heel recent hebben we kunnen horen van plannen van de stichting Woord en Wereld om met nog een blad te komen: *Nader Bekeken*. Een van de redacteurs (prof. J. Kamphuis) heeft zelfs aangegeven dat toenemende verscheidenheid de achtergrond vormt van dat nieuwe blad. Hij vindt dat *De Reformatie* meer een blad is geworden, dat verschillende stemmen aan het woord laat. Hij signaleert een kennelijk gemis aan leiding.

Hoe dan ook, de verscheidenheid neemt toe onder ons. Een overzichtelijkheid, zoals we vroeger gekend hebben (ik denk daarbij aan het begin van de vijftiger jaren en het begin van de zeventiger jaren) is ons niet meer gegeven. Het is niet mijn bedoeling uitvoerig op de achtergrond daarvan in te gaan. Toch wil ik twee aspecten van die verscheidenheid even aanstippen.

In de eerste plaats is die tendens naar verscheidenheid m.i. onomkeerbaar. Dat komt vooral doordat het isolement dat we voorheen als gereformeerden gekend hebben in veel opzichten is doorbroken. We staan veel meer dan voorheen open voor andere invloeden. Daarnaast is er vandaag bij veel kerkleden een veel bewuster eigen **meningsvorming** dan vroeger. Die twee factoren sluiten m.i. uit, dat onze kerkgemeenschap nog gemakkelijk vatbaar zou zijn voor het vormen van een echt gemeenschappelijke opinie rond centrale thema's in het kerkelijk leven. Verscheidenheid is dus een gegeven, dat we niet licht meer kwijt zullen raken.

Ik wil daarmee overigens niet zeggen, dat we ons maar moeten neerleggen bij een trend, dat we langzamerhand een meervoudige samenleving gaan vormen. Daarom moet daar in de tweede plaats bij gezegd worden, dat het gegeven van de bestaande verscheidenheid behoorlijke risico's meebrengt. Het is lang niet denkbeeldig, dat je snel uit elkaar groeit, als verscheidenheid regelmatig benadrukt wordt.

Omgaan met verscheidenheid

Hoe gaan we er dan mee om, als verscheidenheid in onze kerkgemeenschappen gegeven is? Ik denk, dat dat een belangrijke vraag is, die ons in de kerkelijke pers heel direct raakt. Want het uitgeven van nieuwe bladen is natuurlijk op zich al een keuze. Een keuze in de manier waarop je met verscheidenheid omgaat. Wie met een nieuw blad komt, sticht in ieder geval een nieuw forum, dat apart komt te staan van bestaande mogelijkheden. Je riskeert op zijn minst dat je groeiende verscheidenheid bevordert.

Ik deel daarom niet de laconieke houding die je in dat verband nogal eens tegenkomt. Een veel gebruikt argument is het voorbeeld van de Christelijke Gereformeerde Kerken. Men zegt dan: 'Kijk eens hoe die omgaan met verscheidenheid. Zij kennen heel duidelijk verschillende stromingen en toch bewaren ze de eenheid'. Maar wie goed toekijkt, doorziet hoe loos zo'n argument is. Bij de Christelijke Gereformeerden is b.v. 'Bewaar het Pand' een heel duidelijk herkenbare groep. Maar we weten, dat zij zo zeer prijs stellen op die herkenbaarheid, dat dominees van een andere stroming vaak niet mogen preken in kerken van de 'Bewaar het Pand-richting'. Willen we dat? Is dat de eenheid bewaren? Ik denk dat we veel van de Christelijke Gereformeerden kunnen leren. Maar dit niet! Men sluit kansels voor dominees uit eigen kerk. Zo gaan er gesloten circuits ontstaan. Dat is geen verantwoorde manier van omgaan met verscheidenheid. Dat is verscheidenheid organiseren!

Een ander argument, dat ik ergens las, was de verwijzing naar de situatie voor de oorlog. Toen zouden er ook heel wat bladen geweest zijn, zonder dat dat problemen gaf. Ik denk, dat die **vergelijking** op een paar manieren vertekend werkt. In de eerste plaats spreken we over een kerkgemeenschap die tien keer zo groot was! Dat betekent, dat de beschikbare ruimte voor de kerkelijke pers absoluut niet te vergelijken is met onze situatie. Het zal overigens nog een toer zijn om in die tijd vier bladen aan te wijzen die in een vergelijkbare verhouding zo dicht op elkaars huid zaten. In de tweede plaats was er wel verdeeldheid in die kerken, die ook volop voeding kreeg

vanuit de kerkelijke pers.

Wil je echt een eerlijke vergelijking maken, dan denk ik, dat je naar ons eigen recente verleden moet kijken. We hebben in de zestiger jaren een sterke verdeeldheid gekend, die veel voeding kreeg vanuit een verdeelde kerkelijke pers. *De Reformatie* en *Opbouw* stonden voor een bepaalde overtuiging. Daarnaast heeft het blad *Contact* nog een tijdlang bestaan. En de communicatie tussen die bladen was niet erg hoopgevend. Ik weet uit ervaring hoe schadelijk het in sommige opzichten kon zijn voor iemands plaats in de kerk, als hij het 'Opbouw'-etiket opgeplakt kreeg of het 'Reformatie'-stempel droeg.

Let je op dat verleden, dan zinkt de moed je in de schoenen als je naar de huidige situatie in de kerkelijke pers kijkt. We moeten ons eerlijk afvragen, of we dat weer willen of niet. Wie nieuwe bladen uitgeeft kan niet om die vraag heen. Hoe gaan we om met verscheidenheid?

De plaats van De Reformatie

Ik wil met het bovenstaande niet eenzijdig de beschuldigende vinger uitsteken naar de nieuwe bladen, die de afgelopen jaren zijn verschenen. Toen ik een half jaar geleden uitvoerig schreef over *Bij de Tijd*, heb ik bij alle kritische vragen die ik aan dat adres stelde, ook erkend dat men onbetaalde rekeningen presenteerde. Dat betekent, wat mij betreft, dat *De Reformatie* vaak ook weinig bijgedragen heeft aan het betalen van die rekeningen.

Bij de verscheidenheid binnen de kerkelijke pers is dus de plaats van *De Reformatie* op dit moment ook in geding. De andere bladen noemen dat ook met zoveel woorden. *Bij de Tijd* roept *De Reformatie* op tot zelfonderzoek. *Reformanda* spreekt over oordeelsverzwakking en gemis aan profetische kracht. Dat is een verwijt dat duidelijk aan ons adres gericht is. En ook *Nader Bekeken* heeft kennelijk bij ons een bepaalde leiding gemist in de opinievorming.

Ik verklap geen geheimen, als ik hier doorgeef, dat op dit moment de redactie van *De Reformatie* ook bezig is aan een grondige bezinning op de plaats en het functioneren van dat blad. In dat verband wil ik graag hieronder wat doorgeven uit de bespreking van de laatstgehouden redactievergadering. In wat nu volgt schrijf ik dus ook namens de andere redactieleden. We hopen als redactie dan ook vurig op een positieve respons, omdat het naar ons inzicht gaat om een zaak die voor het kerkelijk leven heel belangrijk is.

Communicatie gevraagd

Op die bewuste redactievergadering (half december) hebben we ons, onder andere, bezonnen op de plaats en functie van ons blad in het geheel van het kerkelijk leven. We hebben geconstateerd dat rond de drie bladen (van *Nader Bekeken* wisten we toen nog niet) een zekere circuitvorming plaatsvindt. We zijn er van overtuigd dat zich daardoor polarisatie kan gaan voordoen, die de onderlinge communicatie gemakkelijk kan verstoren. De ontwikkeling van het gereformeerde leven wordt daardoor zeker

niet gediend. De redactie van *De Reformatie* wil voor haar deel geen verantwoordelijkheid dragen voor zulke polarisatie.

We hebben ons daarom afgevraagd op welke manier we zulke verdeeldheid zouden kunnen tegen gaan. Want wij willen niet graag, dat de bestaande verscheidenheid binnen onze kerken een uit de hand lopende trend wordt, waarbij we alleen maar verder uit elkaar groeien. Daarom vragen we de andere kerkelijke bladen om communicatie zonder vrijblijvendheid.

Concreet stellen we het ons zo voor dat het op zijn minst mogelijk zou moeten zijn, dat we als redacties van de verschillende bladen elkaar persoonlijk ontmoeten (in ieder geval jaarlijks) en daarbij spreken over een aantal belangrijke thema's die binnen de bladen aan de orde zijn. Daarnaast denken we, dat het mogelijk zou moeten zijn, dat we (binnen zekere grenzen) onze kolommen voor elkaar openstellen. Dan hoeven bepaalde discussies niet via losse citaten gevoerd te worden, maar kan er rechtstreeks contact met de lezers zijn. We denken dat er zo in ieder geval aan gewerkt kan worden, dat we niet tegen en *over* elkaar schrijven, maar *met* elkaar communiceren. En vooral kan dan naar onze lezers duidelijk worden, dat we als redacties elkaar herkennen in een stukje gezamenlijke zorg voor wat er in de kerken gaande is. Graag wil ik die vraag naar de andere bladen nog wat toespitsen.

Bij de Tijd

In feite is deze vraag een vervolg op het gesprek, dat van deze kant is aangegaan met *Bij de Tijd*. Ik heb indertijd gevraagd om een eerlijk en open gesprek. In mijn artikelen heb ik vorig jaar al verwezen naar de suggestie die ds. K. de Vries deed. Hij vond dat *Reformanda* en *Bij de Tijd* zich moesten opheffen en dat *De Reformatie* een podiumfunctie zou moeten krijgen. Maar in verband daarmee vroeg ik ook om duidelijkheid van de redactie van *Bij de Tijd*. Voordat je samen in een forum gaat spreken, moet je wel precies weten met wie je spreekt. Ik signaleerde in dat verband bepaalde onduidelijkheden in de redactionele opzet van *Bij de Tijd*.

De redactie van *Bij de Tijd* is uitvoerig op die kritische vragen ingegaan. En dat is een breed antwoord geworden, dat over het geheel een positieve broederlijke sfeer ademt. Van die kant is ook de hoop uitgesproken, dat het gevraagde open en eerlijk gesprek er zal komen. Een klein stukje uit het antwoord citeer ik letterlijk:

'Daarom roepen wij 'De Reformatie' (en ook 'Reformanda') op: Zouden we niet ophouden tégen elkaar te praten nu immers confessionele betrouwbaarheid en liefde tot de kerk niet in geding zijn? In plaats daarvan moeten we samen verder gaan en samen bespreken, hoe wij elkaar tot een hand en een voet kunnen zijn in het volgen van de Goede Herder...'¹

Dat is niet minder dan een publieke wens tot samenwerking. Zo'n verklaring is een goed uitgangspunt tot samenwerking op basis van de Schrift als Woord van God en in hartelijke verbondenheid aan de belijdenis van de Kerk.

Er is, denk ik, dan ook reden om te verwachten dat de oproep van De Reformatie in ieder geval bij Bij de Tijd in toebereide aarde zal vallen.

Reformanda

Ik besef, dat de hierboven gestelde vraag een beetje anders ligt voor het blad *Reformanda*. *Reformanda* wil profetisch spreken. En een echte profeet zal nooit plaats nemen in een forum. Dan wordt zijn verhaal één van de vele stemmen die zich verheffen. Daarom zie ik *Reformanda* ook nog niet zo gauw zichzelf opheffen om mee te gaan draaien in een blad met een podiumfunctie, zoals ds K. de Vries voorstelde.

Maar ik denk, dat de vraag in zijn huidige vorm toch wel aanvaardbaar is. Niemand kan er op uit zijn, dat er een apart *Reformanda*-circuit ontstaat. Ik kan me best wel voorstellen wat men bedoelt met het verwijt van oordeelsverzwakking. Maar als men dat **verwijt** serieus meent, zal men toch het belang inzien van een degelijke gedachtenwisseling rond zo'n typering, waarin ook over en weer argumenten ingebracht en gewogen kunnen worden. Juist bij een voorstel tot niet-vrijblijvende communicatie is het mogelijk je eigenheid niet prijs te geven en tegelijk je stem verder te laten klinken.

Nader Bekeken

Ik vind het nog het moeilijkst om iets op te merken in deze richting. Want wat is dit voor blad? Zelf heb ik alleen nog maar een persbericht gezien, waarin dit blad aangekondigd wordt. En ik heb het korte interview met prof. J. Kamphuis gelezen. Maar een echt nummer met een redactionele verantwoording is op het moment dat ik dit schrijf nog niet beschikbaar.

Prof. Kamphuis heeft laten weten, dat hij het belangrijk vindt om met elkaar in gesprek te blijven. Als de redactie van *Nader Bekeken* er net zo over denkt, moet dit initiatief in ieder geval wel aanspreken.

Ook daarom betrek ik graag dit blad in het genoemde voorstel. Welke rol het blad zal spelen zullen we uiteindelijk toch pas in een later stadium nader kunnen **bekijken**.

Eenheid in verscheidenheid

Verscheidenheid is er onder ons. Dat blijkt alleen al uit het feit, dat er vier verschillende bladen zijn, die onderling in **elkaars** richting kijken.

Eenheid is er gelukkig ook onder ons. Alle vier de bladen willen voorlichting geven op basis van Gods Woord en de belijdenis van de kerk. Daar kunnen we niet genoeg dankbaar voor zijn.

Maar eenheid en verscheidenheid moeten met elkaar in verband gebracht worden. Als vier bladen een bestaande verscheidenheid in beeld brengen, vertekent dat de eenheid die er is. Daarom is het onverantwoord, als die bladen los van elkaar hun eigen koers volgen. Dan gaat het fout.

Daarom is het nu tijd voor open uitwisseling in de kerkelijke pers.

C.J. de Ruijter

¹ *Bij de Tijd* 2 (1993) 2, p. 5.

MAAKBAAR OF WONDERBAAR I

Wat moeten we met de evangelischen?

Wat moeten we met de evangelischen? Eigenlijk vind ik dat niet zo'n goeie vraag. Maar het lijkt een vraag, die onder ons zo wel eens wordt gesteld. Wij lijken soms wat in onze maag te zitten met de evangelischen. Aan de ene kant staan we soms nogal afwijzend en veroordelend tegenover alles wat 'evangelisch' is. 'Evangelisch' krijgt soms de klank van een stigma of stempel. Wij spreken dan van 'invloeden' uit de evangelische 'hoek'. Evangelisch staat dan voor on-gereformeerd, voor alles wat 'anders' is dan wat wij 'gewoon' vinden.

Aan de andere kant is er soms ook een wat argeloze openheid naar alles wat uit de evangelische wereld komt. **Sommigen** laten zich er helemaal door meenemen en kunnen soms weinig waardering meer opbrengen voor de gereformeerde bagage die ze van huis uit hebben meegekregen.

Maar zouden die twee houdingen (**kritische** afwijzing en **kritiekloze** aanvaarding) ook iets met elkaar gemeen kunnen hebben? Hoe komt het, dat er soms afwijzend en veroordelend gereageerd wordt, terwijl er aan de andere kant soms sprake is van een bijna naïef enthousiasme? Is het niet, omdat evangelische christenen ons, als we eerlijk zijn, aan het denken zetten, ons met de mond vol tanden laten staan? Is hun openheid over hun geloof niet ontdekkend en confronterend? Wie van ons heeft niet het gevoel: ja, zo zou het bij ons ook moeten zijn. Is hun openheid over het geloof niet beschamend? Hoe staat het in onze kerken met de groei van gemeenten?

Ik weet wat **sommigen** nu misschien willen zeggen. Het is inderdaad gemakkelijk genoeg om dat allemaal in enkele zinnen onderuit te halen. Maar is dat eerlijk? Daarom wil ik vragen: zou er misschien nog een derde manier van reageren op de evangelischen kunnen zijn? Met die derde manier bedoel ik, dat we met het verschijnsel evangelische beweging ook kunnen **omgaan**. Als je een sterke eigen identiteit (inhoud) hebt, ben je niet bang om open te staan voor wat mensen vanuit andere richtingen te vertellen hebben. Maar tegelijk bewaart een sterke eigen identiteit je er ook voor om je eigenheid **kritiekloos** prijs te geven en in te ruilen voor een nieuwe. Vanuit een sterke eigenheid kunnen we juist volwassen omgaan met wat anderen te bieden hebben. Dan sta je ervoor open, wil je ervan leren, kun je met anderen in gesprek zijn, zonder dat je daarmee je eigen sterke punten miskent. Dan kun je erkennen, dat God ook bij die anderen veel goeds doet. Zo kunnen ook zwakke punten bij jezelf en in eigen kerken weggenomen worden in een vruchtbare uitwisseling met andere christenen.

Dat is geen gemakkelijke weg. **Wél** een boeiende. Gemakkelijk is het, als we met alles wat afwijkt van wat wij

gewoon zijn in enkele zinnen klaar zijn. Maar is dat een christelijke, een gelovige houding? Boeiend is het, als we gelovig en open met anderen in gesprek kunnen zijn. Dan valt er veel te leren, te waarderen, over heel wat moeten we dan opnieuw diep nadenken.

Een proefschrift (A. van der Dussen over C.G. Finney)

De Eindhovense predikant A. van der Dussen (Ned. Ge-ref.) verdedigde begin dit jaar een knappe dissertatie over de Amerikaanse **opwekkingsprediker** en theoloog Charles Grandison Finney (1792-1875). Dit boek verdiende al veel eerder een degelijke recensie in dit blad. Nu wil ik het bespreken in een wat breder geheel, waarin wij de vraag stellen: kan het bestuderen van zo'n negentiende-eeuwse **opwekkingsprediker** ons iets leren over theologische motieven die ten grondslag liggen aan de huidige evangelische wereld?

De motivatie van Van der Dussen voor de keuze van dit onderwerp is: 'nieuwsgierigheid naar de theologische eigenheid van de Evangelische Beweging' (p. 11). Hij constateerde, dat er regelmatig leden van de kerk overgingen naar evangelische gemeentes, maar ook omgekeerd. Hun motieven hadden vaak betrekking op beleving van sfeer, maar meestal bleken onder de oppervlakte theologische factoren een rol te spelen', schrijft hij op pagina 11. Anderen bleven juist binnen de kerk en vallen op door hun praktische vroomheid, hun betrokkenheid bij evangelisatie en hun kritiek op het lauwe geestelijke leven in de kerk. Zelf zeggen ze in hun geloof een 'opwekking' te hebben meegemaakt. En dat element van opwekking interesseert Van der Dussen. Dat wil hij theologisch onderzoeken.

Dat betekent dus, dat hij dieper wil kijken. Onder evangelische christenen heerst een andere sfeer dan onder gereformeerden. Dat klimaat trekt velen aan. Maar is dat werkelijk het enige verschil? Als dat zo is, dan zouden gereformeerde christenen die manier van omgaan met het geloof en met elkaar gemakkelijk kunnen leren. Je trekt als het ware gewoon een andere jas aan.

Vermoedelijk ligt het echter complexer. Zouden hier ook theologische verschillen achter kunnen liggen? Verschillen dus in het verstaan van de bijbel? Van der Dussen wil dat onderzoeken en zijn zoektocht brengt hem bij de **opwekkingen** in de Verenigde Staten in de eerste helft van de vorige eeuw. Vooral één van de markantste vertegenwoordigers van die opwekkingsbeweging heeft zijn aandacht: Charles Grandison Finney. Deze heeft zich, niet alleen als opwekkingsprediker, maar ook als **opwekkings-theoloog**, in zijn beide hoofdwerken rekenschap gegeven van zijn theologische motieven. Het blijkt volgens Van der Dussen te gaan om motieven die vandaag nog steeds een rol spelen in de Evangelische Beweging. Wat hij schrijft, willen we hier wat breder weergeven.

Finney's visie op opwekkingen

Op 10 oktober 1821 kwam Jezus in Finney's leven. In een visioen verscheen Christus hem. Daarvoor had het

christelijk geloof in Finney's leven geen rol van betekenis gespeeld. Maar na een diepe worsteling met eigen trots en verzet kwam hij er uiteindelijk toe God zijn schuld te belijden en aanvaardde hij Gods verzoening door Christus. Niet lang daarna besloot hij zich helemaal te geven aan de evangelieverkondiging en werd hij een opzienbarende **opwekkingsprediker**.

De methode van Finney is gericht op 'succes' door het methodisch realiseren van bepaalde effecten. Criterium voor de juistheid van de methode is de vraag, of het werkt. Kenmerkend voor zijn methode is, dat hij bewust wil **shockeren**. Daartoe wekt hij emoties methodisch op, zodat de hoorders onder de indruk komen van de boodschap en zich nog tijdens de bijeenkomsten Christus geven. In dat beeld passen ook de openbare zondebelijdenissen en het voortzetten van de bijeenkomsten gedurende meerdere dagen. Toch is het emotionele karakter van deze meetings niet de essentie in de visie van Finney. Het gaat hem erom, dat mensen komen tot een bewuste **wilsbeslissing**. En wanneer velen zich bekeren, zal dat invloed hebben op heel het sociaal-economische leven. Zo beoogde hij zelfs een verwerkelijking van het duizendjarig rijk hier op aarde.

Finney ziet opwekkingen dan ook niet als wonderen van God maar als resultaten van goede **opwekkingsprediking**. **Opwekkingen** komen niet op Gods tijd, mensen kunnen **opwekkingen** bewerken. Als men maar de juiste methode kiest. Zo maakt Finney God afhankelijk van menselijke methodes.

Finney over de bekering

Voor Finney is bekering een vrij wilsbesluit. De bekering staat daarom op het terrein van de ethiek. Ethiek is alleen mogelijk in het rijk der vrijheid. Tegenover het rijk der vrijheid staat het rijk der natuur, waarin geen vrijheid bestaat omdat alles is gedetermineerd door de wetten van logica en causaliteit (oorzaak en gevolg). Dieren bijvoorbeeld kunnen slechts doen wat de natuurwet programmeert. Bekering is voor Finney dan ook niet een werk van God waartegen een mens zich niet kan verzetten. Het is niet een totale vernieuwing van de menselijke natuur, maar slechts een morele beïnvloeding.

Natuurlijk ziet Finney ook wel, dat mensen de mogelijkheid hebben zich blijvend tegen de waarheid te verzetten. In dat geval kan niemand zo'n persoon nog redden, óók God zelf niet. Wie de waarheid kent en dan bewust die waarheid niet erkent, beslist zelf en die vrijheid kan niemand hem afnemen.

Toch is ook de bekering volgens Finney 'maakbaar'. Predikers moeten hun gehoor klem zetten met behulp van strikte argumenten en psychologisch inzicht, zodat ze de waarheid wel móeten toestemmen. Daartoe moeten zowel de prediker als de hoorder wel door de Heilige Geest beïnvloed worden. Het werk van de Geest in de hoorder van de boodschap is dus niet een totale vernieuwing maar slechts een beïnvloeding.

Van der Dussen wijst op de tegenstrijdigheid in Finney's denken over de bekering. Aan de ene kant is bekering

volledig maakbaar. Het is een zaak van gebruik van de juiste middelen, die er onontkoombaar toe leiden, dat de zondaar zich bekeert. Dat proces speelt zich dus af in het rijk der natuur: het is een kwestie van causaliteit, van wetmatigheid. Anderzijds is de keuze van de mens om zich te bekeren een vrije beslissing van de wil. Van die kant bezien staat de bekering op het terrein van het rijk der vrijheid, van het morele handelen.

Dezelfde spanning wijst Van der Dussen ook aan bij Finney als het gaat over de aard van het werk van de Heilige Geest. Onbekeerlijkheid komt voort uit de onwil van de mens om zich aan God over te geven, zegt Finney. Maar niet helder wordt, in hoeverre die onwil verschilt van onmacht. Hoe vrij is de wil van de mens, als alleen de Geest zijn onwil kan doorbreken?

God en mens, goed en kwaad

Finney's denken over opwekking en bekering gaat volledig uit van een synergetisch samenspel van God en mensen. Met andere woorden: het werk van de Heilige Geest staat *in het verlengde* van de menselijke mogelijkheden. Zo doet Hij uiteindelijk hetzelfde als een mens: zedelijke invloed uitoefenen. Slechts in zijn absolute kennis van de waarheid is de Geest sterker.

Finney ziet de bekering dus als een rationele beslissing. Verstandelijk kan de mens uitmaken, wat goed en wat kwaad is. Het goede is goed, niet omdat God het wil, maar omdat het in zichzelf goed is. En God wil het goede omdat Hij perfect weet wat goed is. God *kán* dus ook niet anders dan voor het goede kiezen, omdat Hij volmaakt redelijk is. Zo is ook God zelf onderworpen aan de zedewet. Zijn redelijkheid maakt, dat Hij inziert, dat de zedewet volmaakt redelijk is. Mensen moeten dat erkennen: door hun redelijk vermogen zijn ze in staat om in te zien, dat het goede, de *zedewet*, volmaakt redelijk is.

Finney's Godsleer is dus rationalistisch. Daarentegen is de mens volgens hem minder redelijk. Zijn onredelijkheid blijkt immers uit zijn zondigheid. Zonde is het toppunt van ónredelijkheid. Daarom is de mens zedelijk verdorven, niet naar zijn totale aard. Als zijn natuur verdorven was, zou hij niet in staat zijn om voor het goede te kiezen. Tot zover de samenvatting van Van der Dussen's beschrijving van Finney's theologie. Al lezend kom je wel onder de indruk van het gigantische werk dat hij heeft verzet. De bladspiegel in zijn proefschrift getuigt ervan: de kleine lettertjes van de noten met passages uit de beide hoofdwerken van Finney beslaan vaak meer dan de helft van de bladzijden. Zo heeft de schrijver de tekst van zijn eigen analyse helder en overzichtelijk gehouden. Als je even in de noten duikt, zie je wat een werk dit geweest moet zijn. Van der Dussen is door het taaie negentiende-eeuwse Engels van Finney heengekropen en is erin geslaagd om diens gedachten zeer overzichtelijk en helder samen te vatten, te rubriceren en te analyseren.

Theologische hoofdlijnen

1. Vrijheid

Het interessantste hoofdstuk is het laatste, waarin Van der Dussen komt tot de uiteindelijke systematisering van zijn onderzoek. Hij was immers vooral benieuwd naar de theologische motieven in Finney's werk.

Een dominerend thema bij Finney is de menselijke vrijheid. Van der Dussen legt op dit punt een fundamentele spanning in Finney's theologie bloot. Want terwijl de mens vrij is om te kiezen voor het redelijk goede, zijn opwekkingen en bekeringen volgens Finney tegelijkertijd methodisch te bewerken. De menselijke bekering speelt zich af in het rijk der vrijheid en niemand, zelfs God niet, heeft greep op die beslissing. Tegelijk zijn *door* het gebruik van de juiste methodes en argumenten opwekkingen en bekeringen maakbaar, omdat er causale wetmatigheden aan ten grondslag liggen. Zo gezien spelen opwekking en bekering zich af in het rijk der natuur. Finney is erop uit om de processen van het religieuze en zedelijke leven te beheersen. Revivals komen zo niet uit de lucht vallen, maar laten zich realiseren langs de weg van oorzaak en gevolg.

Toch moeten we niet te snel denken, dat Finney hierin inconsistent is, zegt Van der Dussen. Want als je even doordenkt, zie je, dat beide (de vrije wilsbeslissing én de beheersbaarheid van de opwekking) op één noemer te brengen zijn: de principiële mondigheid van de mens tegenover God. De mens heeft een vrije wil om te kiezen voor God. 'De soevereine zelfbepaling van de mens gaat ten koste van het soevereine welbehagen van God' (pag. 195). Maar dat is nu juist ook de ruimte waarin de mens in staat is om de processen van opwekking en bekering te beheersen.

Die spanning wordt echter vooral voelbaar in het horizontale vlak: nooit zal er een strikt causaal verband zijn tussen de bekering en de inspanningen van de prediker. Finney ziet bekering immers als vrije wilsbepaling van de mens zelf. 'Zo vindt de mogelijkheid om het religieuze leven te beheersen haar grens, niet meer in het soevereine welbehagen van God, maar in dat van – de mens!', concludeert Van der Dussen op pagina 195.

2. Rede

Een tweede centraal motief is dat van de redelijkheid. Bij de constitutie van de mens hoort ook, dat hij een redelijk wezen is. Bovendien leeft die mens in een redelijk ingerichte wereld, die volgens redelijke wetten bestuurd wordt door een redelijke God. Gods redelijkheid is, dat Hij wil en slechts *kán* willen, wat de rede Hem voorschrijft.

Wat de rede Hem voorschrijft is de volmaakte liefde. Deze liefde van God komt tot uiting in zijn daden van schepping en verlossing. God is uit op het optimale geluk voor iedereen en Hij is ook gehouden dat te doen. Zo stuwt Hij de geschiedenis naar de volmaakte gelukkige situatie van het duizendjarige rijk. Hij arrangeert het zo, dat mensen dáárvoor bewust gaan kiezen en zo zelf dat rijk realiseren.

Gods redelijkheid betekent, dat zijn beleid in principe

voorspelbaar is. God is dus wel, net als de mens, vrij. Maar anders dan de mens is God naar zijn aard altijd redelijk en kan Hij dus niet voor het ónredelijke (het kwaad) kiezen. Gods vrijheid wordt dus beperkt door zijn redelijkheid.

Zo fundeert Finney ook de **zedewet** in de rede. Iets is niet goed omdat God het wil, maar God wil het goede omdat zijn rede Hem zegt, dat het goed is. Criterium voor het goede is de vraag, of het welzijn van God en mens bevordert wordt. Finney's ethiek krijgt zo een utilistisch en hedonistisch karakter. De rede van de mens is uiteindelijk in staat om het goede als zodanig ook te herkennen. Het gaat om het grootste geluk voor het grootste aantal. Daaraan is ieder zedelijk wezen, ook God, gebonden.

3. *Spanning tussen vrijheid en rede*

Van der Dussen wijst in Finney's denken twee tegenstrijdige lijnen aan. Aan de ene kant benadrukt Finney de rationaliteit van de mens. Dat levert een optimistisch mensbeeld op; als de mens maar de kans krijgt om zijn redelijk inzicht te vergroten, als opwekkingspredikers die rede maar voldoende versterken, dan zal bekering niet kunnen uitblijven.

Maar aan de andere kant is juist de principiële vrijheid van de mens de bedreiging van die bekering. De mens kan zich in zijn wilsvrijheid ook blijvend verzetten tegen de waarheid. En dat geeft dan juist een pessimistische verwachting ten aanzien van de menselijke mogelijkheden. Want juist die vrijheid is de grens waarvoor de prediker moet halt houden.

Dat geldt dan ook voor de mogelijkheden en de grenzen van het vernieuwende werk van de Heilige Geest. De Geest overwint de onwil van mensen door hen op hun rede aan te spreken. Maar tegelijk blijft die mens principieel in staat om de waarheid niet te beamen. Hoe onredelijk dat ook is, het is principieel zijn vrijheid. Tegenover deze vrijheid staat de Heilige Geest machteloos.

Hier ligt de kern van de spanning in Finney's theologie. Bij de mens beheerst zijn vrijheid zijn rede, bij God is het andersom: bij Hem domineert zijn rede zijn vrijheid. Toch slaat bij Finney de weegschaal wel door naar Gods kant. Voor hem ligt het zwaartepunt niet bij de mens maar bij God. Dat heeft hem juist ook zijn gedrevenheid als opwekkingsprediker gegeven: zijn overtuiging dat Gods redelijkheid opweegt tegen de menselijke vrijheid. Vandaar zijn felle verzet tegen lijdelijkheid en fatalisme. Vandaar ook zijn overtuiging, dat opwekking en bekering maakbaar zijn. En dat mensen in dit leven de zonde kunnen overwinnen (perfectionisme). En dat het rijk van God (in zijn postmillennialistische visie het rijk van de duizend jaren vóór Christus' wederkomst) in de weg van opwekking en bekering te realiseren zou zijn.

K. van den Geest

Dr. A. van der Dussen, *De vrije keus? De spanning tussen vrijheid en rede in de revival-theologie van Charles Grandison Finney (1792-1875)*; Uitg. Boekencentrum, Zoetermeer 1993. Academisch proefschrift Vrije Universiteit Amsterdam. Prijs: f 29,-. ISBN: 90 239 0224 6, 216 pag., paperback.

ERE ZIJ GOD

Een vernietigend artikel over het 'Ere zij God', vlak voordat het in vrijwel alle Gereformeerde Kerken gezongen zou worden, daarop werden wij vergast door dr. C.J. Verplanke in het Nederlands Dagblad van donderdag 23 december jl.

Onze waardering voor deze krant wordt daar niet minder van, maar dit was toch wel een ongelukkige presentatie.

Al was het alleen al vanwege het gekozen moment. Als je dit traditionele kerstlied publiek wilt kraken, doe dat dan in de zomervakantie of zo. Maar pal voor de 1e Kerstdag is er geen weerwoord mogelijk, dan wordt deze ironie tot een dissonant in de samenhang die wij graag hadden gemist.

Maar verder, had de auteur wel gelijk met zijn inhoudelijke kritiek, met name op de slotregel? Ik waag het te betwijfelen. 'In de mensen een welbehagen' is letterlijk naar de Statenvertaling, die teruggaat op de meerderheidstekst. Sinds geruime tijd wordt vanuit Kampen overtuigend aangetoond, dat deze tekst ten onrechte als minder betrouwbaar wordt beschouwd. Nu mag dr. Verplanke daaraan twijfelen, maar dat hij zonder meer hieraan voorbijgaat draagt niet bij aan de wetenschappelijke waarde van zijn artikel.

De kwalificatie dat 'In de mensen een welbehagen' humanistisch zou zijn, is meer grof dan steekhoudend. De auteur zou zich kunnen afvragen of hij terecht hier een verzoeningsleer in beluistert. Dat is namelijk zijn vooronderstelling. Van daaruit geeft hij de voorkeur aan 'Bij mensen van het welbehagen'. De vrede is dan alleen voor de uitverkorenen, en dat klopt met onze gereformeerde dogmatiek.

Hier wordt echter uit het oog verloren, dat het engelenlied aansluit bij de boodschap van de eerste engel. Die boodschapper van God zei onbekommerd: 'Zie, ik verkondig u grote blijdschap, die heel het volk zal ten deel vallen.' Is dit nu ook een humanistische engel? Vergeet hij, dat niet allen die van Israël afstammen, Israël zijn?

Kennelijk moeten wij hier niet terugvragen naar de verkiezingsleer. Het gaat erom, dat God zijn beloften vervult, die aan heel het volk gedaan zijn. Zo sprak de engel, zo roept het engelenleger uit, met gebruikmaking van woorden die vanuit de Schriften aan de herders bekend konden zijn. Het accent valt op Gods welbehagen in de mensen, de invalshoek is hier niet wie dat allemaal zijn. Gods welbehagen, zijn innerlijke barmhartigheid, wordt bezongen als een wonder. Hoe kan God zoveel liefde schenken aan deze wereld? Zó met de engelen meezingen kan zonder enig gewetensbezwaar.

Resteert de vormgeving van Gez. 11. Wellicht is die voor verbetering vatbaar. Maar zoals de berijming nu is, met al die herhalingen, is dit lied wel geschikt voor beurtzang. Zou dat niet een goede afwisseling kunnen zijn?

B. Luiten

DE IDENTITEIT VAN HET GEREFORMEERD ONDERWIJS I

Identiteit in discussie

Grote delen van het bijzonder onderwijs lijken zich in een identiteitscrisis te bevinden. In een standaardwerk over onderwijs onder redactie van Van Kemenade c.s., wordt geconstateerd dat 'veel scholen, mede ten gevolge van de veranderingen in de levensbeschouwelijke opvattingen en de groeiende pluriformiteit binnen dezelfde levensbeschouwing, zeer onzeker (zijn) over hun identiteit en daardoor vaak niet in staat om de eigen signatuur in het onderwijs enigszins samenhangend tot uitdrukking te brengen'.¹

In de eerste helft van de twintigste eeuw was in de verzulde Nederlandse samenleving de keuze van de school voor veel ouders een vanzelfsprekende zaak. Als je rooms was, stuurde je je kinderen uiteraard naar een roomse school en als je socialist was naar een openbare.

Die vanzelfsprekendheid is door secularisatieprocessen en ontzuiling verdwenen. Naast levensbeschouwing zijn de onderwijskwaliteiten en de nabijheid van de school in onze tijd belangrijke keuzecriteria geworden. Planprocedures voor de oprichting van nieuwe scholen, gebaseerd op de indeling naar levensbeschouwelijke richting, komen hierdoor op de tocht te staan. Bewindslieden van Onderwijs en Wetenschappen dringen aan op de profilering van de identiteit van bijzondere scholen en inspecteurs op een heldere omschrijving en concrete uitwerking van de identiteit in het schoolwerkplan.

Waarom, zo wordt gevraagd, moeten een roomse en een protestants-christelijke school in een woonwijk apart naast elkaar blijven bestaan, als het gegeven onderwijs nauwelijks verschilt?

Ook in eigen kring is het onderwerp identiteit in discussie en zijn er signalen, dat de vanzelfsprekende keus voor gereformeerd onderwijs onder druk komt te staan. Ik denk aan diverse bijdragen in het *Nederlands Dagblad* en in *Woord en School*, waarin ronduit wordt gesteld dat het gereformeerd onderwijs nog iets eigens mist, of aan ouders die hun kind van de gereformeerde school halen en naar een andere school sturen.

Genoeg redenen dus om ons opnieuw op de identiteit van het gereformeerd onderwijs te bezinnen. Opnieuw. Identiteit komt namelijk niet uit de lucht vallen, maar heeft historische wortels. Ook al gebruikte men het begrip identiteit niet – men sprak over het eigen karakter van het christelijk onderwijs – over de zaak zelf is ook in het verleden stevig nagedacht. In dit artikel stel ik daarom eerst

dat verleden aan de orde om daarna in een volgende bijdrage in te gaan op de uitwerking van de identiteit in de school.

Omdat het uiteraard onmogelijk is om in een artikel een volledig beeld te schetsen, beperk ik me tot de hoofdlijnen. De geïnteresseerde lezer(es) kan voor meer gedetailleerde informatie terecht bij het gedenkboek van het gereformeerd onderwijs uit 1974, getiteld *Door Hem het Amen*, dat nog steeds bij de LVGS in Wezep verkrijgbaar is.

Historische continuïteit

Vooraf is het goed te bedenken, dat de geschiedenis van het gereformeerd onderwijs niet begint in 1944. Dit onderwijs heeft oudere papieren. Er zou een ononderbroken historische lijn te trekken zijn tussen de ideeën over opvoeding en onderwijs bij onze gereformeerde voorvaders in de zestiende eeuw, en het gereformeerd onderwijs vandaag.

Belangrijke pedagogische documenten als de *Heidelbergse Catechismus* en het formulier voor de kinderdoop stammen uit de tijd van de Reformatie, maar functioneren ook thans nog volop. Dat inzicht schept een zekere rust bij het werken aan identiteit. Wat de funderende ideeën betreft, hoeft het wiel niet opnieuw te worden uitgevonden.

De situatie voor de Vrijmaking

Om het ontstaan van het gereformeerd onderwijs als aparte richting goed te begrijpen, is het zinvol om iets van het protestants-christelijk onderwijs van voor de Vrijmaking te weten. Dat onderwijssysteem was pluriform. Van één homogene protestants-christelijke onderwijsschool was geen sprake. Er waren toen tenminste drie richtingen te onderscheiden.

In de eerste plaats waren er de scholen van Christelijk Nationaal Schoolonderwijs. CNS was in 1860 mede opgericht door Groen van Prinsterer. Afgescheidenen en hervormden werkten hierin samen. In 1868 ontstaat de Vereniging voor Gereformeerd Schoolonderwijs, later het Gereformeerd Schoolverband (GSV) geheten, opgericht omdat men de grondslag van CNS te ruim vond en onderwijs overeenkomstig de gereformeerde confessie wenste. Na de Doleantie van 1886 verschijnt een derde organisatie op het toneel, de Vereniging CVO (Christelijk Volks-

onderwijs, 1890), een vereniging met een uitgesproken hervormde signatuur. Deze organisaties waren interkerkelijk. Zelfs het GSV streefde als **confessioneel-gereformeerde** organisatie die interkerkelijkheid expliciet na.² Hetzelfde kan worden gezegd van de beide **personeelsorganisaties** waarin de christelijke onderwijsgeveenden voor de Tweede Wereldoorlog waren georganiseerd.

Deze interkerkelijke situatie had te maken met dominante leeropvattingen in de Gereformeerde Kerken voor de Vrijmaking.

Met name de visie van Kuiper op de kerk, speelde hierbij een belangrijke rol. Zijn onderscheid tussen kerkgenootschap en de Kerk als lichaam van Christus, leidde tot de acceptatie van het bestaan van verschillende kerken, die alle in meer of mindere mate uitdrukking waren van het ene Lichaam van Christus. In deze leer was de Kerk met hoofdletter pluriform: de leden van deze Kerk konden lid zijn van verschillende kerkgenootschappen. Deze theorie relativeerde het belang van de eenheid van de kerk 'op aarde'.

De belijdenis van de kerk was een kerkelijk document en niet een basis voor organisaties.

In lijn met deze opvatting hadden organisaties en dus ook schoolverenigingen, niet een kerkelijke, maar een christelijke kleur.

Dit had ook te maken met Kuypers theorie van de soevereiniteit in eigen **kring**. In de samenleving zijn er verschillende **kringen** – kerk, school, vakbeweging, politiek e.d. – te onderscheiden. Elke **kring** is soeverein op eigen gebied en het is niet toegestaan dat de ene kring de andere **kring** de wet voorschrijft.

De kerk heeft daarom niet te maken met de organisatie van een politieke partij of met schoolorganisaties. Slechts de leden van de kerk zijn als christenen bij deze activiteiten betrokken. De belijdenisgeschriften hebben vooral een kerkelijke functie. Het gaat niet aan ze te gebruiken als basis voor kerkelijk gebonden politieke, sociale of onderwijsorganisaties.

Organisaties die alleen toegankelijk zijn voor leden van één kerkgenootschap, zijn in deze visie niet denkbaar. Organisaties hebben niet te maken met de kerkkeuze, maar slechts met Gods geboden. Daarom behoren ze christelijk te zijn.

En daarom is het ook mogelijk om in een organisatie samen te werken met christenen van andere kerken.

Deze theorieën verduidelijken de interkerkelijke situatie in het protestants-christelijke onderwijssysteem voor de Tweede Wereldoorlog. De interkerkelijke praktijk werd gerechtvaardigd met behulp van een samenhangende en breed gedragen theorie. Kennis van deze ideeën is onmisbaar om het ontstaan van het gereformeerd onderwijs te begrijpen. Want juist tegen deze theorieën rees verzet.

Motieven voor gereformeerd onderwijs

De stichting van gereformeerde scholen, en daarmee het ontstaan van een gereformeerde onderwijsrichting, is een

langdurig proces geweest dat, vooral in de beginjaren, vaak gepaard ging met moeite en strijd, maar ook met dankbaarheid en vreugde over de mogelijkheden die de Here gaf. Het is niet juist dat direct na de Vrijmaking overal in het land gereformeerde scholen werden opgericht. Pas in een geleidelijk groeiproces kwam er in de loop der jaren, en in toenemende mate, zicht op de noodzaak van onderwijs, gebaseerd op Schrift en confessie en nauw verbonden met de kerk. Van een landelijk gecoördineerde actie was geen sprake. De stichting van een eigen school was altijd een lokaal gebonden aangelegenheid, waarin specifieke plaatselijke situaties een grote rol speelden. De situatie in Spakenburg was niet vergelijkbaar met die in Zuidhorn en Zuidhorn was Enschede niet.

Toch is het wel mogelijk om gemeenschappelijke motieven voor de stichting van gereformeerde scholen aan te wijzen. Als m'n analyse correct is, spelen met name drie motieven een rol. Per plaats kunnen echter heel verschillende accenten worden aangetroffen.

Het eerste motief betreft de levensbeschouwelijke fundering van het gereformeerd onderwijs. Daarbij speelde een toenemend inzicht in de betekenis van de kerkkeuze en de confessie een belangrijke rol, tezamen met een verdiept inzicht in de betekenis van verbond en doop voor opvoeding en onderwijs.

Wat kerk en confessie betreft, kwam er met name door het werk van K. Schilder verzet tegen de hiervoor aangeduide Kuypertiaanse constructies. De **pluriformiteitstheorie** werd als in strijd met de Schrift en confessie afgewezen. Er werd benadrukt, dat met name de artikelen 27-29 van de NGB serieus moesten worden genomen. Wat de confessie betreft, ging men inzien dat de betekenis niet beperkt diende te worden tot het terrein van de kerk, maar van belang was voor heel het leven van de gelovige.

Eén citaat als voorbeeld: 'De belijdenis (...) is door de kerk opgesteld. Maar al haar leden hebben ze aanvaard bij hun geloofsbelijdenis. Alleen voor kerkelijk gebruik? Welnee, ze was een aanvaarding van geloofsinhouden, dat wil zeggen van aangenomen openbaringsinhouden, die heel het leven raken (...). Wàt ik ook worden mag (en in **wèlk** ambt of beroep ik ooit zal arbeiden), hiervan zal ik in alles uitgaan. Van den vrijgestelde in den vakbond geldt hetzelfde. Van het dienstmeisje, van den politicus, de sociale werkster, kortom, van iedereen geldt **het**'.³

Daaruit wordt de consequentie getrokken, dat de confessie ook een integraal onderdeel behoorde te zijn van de basis van gereformeerde organisaties. Men ging inzien, dat de organisaties niet soeverein in eigen kring waren, maar nauw verbonden met de kerk: het leven is één. En reformatie in de kerken heeft dus niet slechts gevolgen voor de kerken, maar voor het hele leven. Die reformatie is een doorgaande reformatie.

Toegespitst op opvoeding en onderwijs kwam daar nog een belangrijk aspect bij. Het hart van het conflict in 1944 betrof het verbond en de kinderdoop.

Na de **Vrijmaking** werd een rechtstreeks verband gelegd tussen de doopbelofte van de ouders om hun kind in alles conform Schrift en belijdenis te onderwijzen en te laten onderwijzen. Alleen op eigen, gereformeerde scholen hadden de ouders de garantie dat dit zou gebeuren, ook met betrekking tot de betekenis van verbond en doop, zoals dat in de kerk wordt geleerd. Niet alleen het leven is één, maar ook en vooral opvoeding en onderwijs in gezin, school en kerk zijn één. Het gaat om een onverbreekelijke driehoek. Die driehoek vraagt om eigen scholen.

De bestaande Kuypertiaanse legitimatie van de pluriforme, interkerkelijke onderwijssituatie werd dus verworpen en er ontstond een nieuwe legitimatie voor confessionele scholen, hecht verbonden met de kerk.

Het tweede motief heeft te maken met de ontwikkelingen in het algemeen protestants-christelijk onderwijs. Reeds kort na de Vrijmaking kwamen ouders met het onderwijs op de protestants-christelijke scholen in de problemen, omdat er geen aandacht aan de Vrijmaking werd besteed. 'Er zijn geen gereformeerde scholen meer in ons vaderland. Wel scholen die zich zo noemen. Wij moeten scholen hebben, waar de reformatie van 1944 aan de kinderen kan worden verhaald', zo schrijft het *Gereformeerde gezinsblad* op 14 juli 1951. En A. Zijlstra betoogt in de *Groninger Kerkbode* van 26 mei in datzelfde jaar: 'Er zijn geen christelijke scholen meer in ons vaderland. De school der reformatie zijn we ook al kwijt, want de reformatie van 1944 mag er niet verhaald worden'.⁴ Daar kwam bij dat, vanaf de vijftiger jaren, vele protestants-christelijke scholen in snel tempo hun orthodox karakter verloren. In de Hervormde Kerk werd onder invloed van de ideeën van **Karl Barth** de noodzaak van christelijke organisaties, inclusief christelijke scholen, ontkend. In de synodaal Gereformeerde Kerken werd vrij baan gegeven aan vrijzinnigheden schriftkritiek. De ontwikkelingen in deze kerken hadden een desastreuze invloed op het christelijke karakter van het onderwijs.

Het werden levensbeschouwelijk pluriforme scholen met respect voor de talloze opvattingen en levensovertuigingen in de Nederlandse samenleving, en waarbij in de grondslag van de school alleen nog maar gerefereerd werd aan christelijk geïnspireerde uitgangspunten inzake medemenselijkheid en naastenliefde.

Door deze ontwikkelingen kwamen gereformeerde ouders, die hun kinderen naar algemene protestants-christelijke scholen stuurden, in toenemende mate in de problemen.

Een derde motief ligt in het bekende, zogenaamde ethische conflict. Heel kort geformuleerd houdt dit in, dat als wij als scheurmakers uit de kerk zijn gezet, samenwerking buiten de kerk in andere organisaties ook onmogelijk is. Dit ethisch conflict speelde in het onderwijs niet slechts een rol bij vrijgemaakten, maar evengoed bij synodalen. Op diverse plaatsen zijn door een synodale meerderheid vrijgemaakte bestuursleden en sollicitanten

geweerd, en kwamen vrijgemaakte leerkrachten in de problemen met een synodaal schoolbestuur.⁵

Een faciliterend bekostigingstelsel

Menselijkerwijs gesproken is de opkomst van een gereformeerde onderwijsrichting alleen maar mogelijk geweest, dankzij het unieke bekostigingssysteem in Nederland. De basis van dit systeem werd gelegd in 1917, toen de financiële gelijkstelling tussen openbaar en bijzonder onderwijs in de Grondwet werd vastgelegd.

Dit systeem maakt het ook nu nog mogelijk dat ouders, binnen bepaalde condities (bijvoorbeeld aantal leerlingen voor de stichting), zelf een bijzondere school stichten en in stand houden, die volledig door de overheid wordt gesubsidieerd.⁶

Voor de erkenning als aparte richting door de overheid, is in de jaren vijftig de nodige strijd geleverd. Aan die strijd komt een einde als in december 1960 bij Koninklijk Besluit het gereformeerd onderwijs als zelfstandige richting wordt erkend.

Er zijn slechts een handvol ongesubsidieerde gereformeerde scholen van start gegaan, met name scholen voor voortgezet onderwijs en beroepsopleidingen. Dat waren echter de uitzonderingen. Het overgrote deel van de scholen is vanaf het begin gesubsidieerd geweest.

Identiteit als opdracht

Van de drie beschreven motieven voor de stichting van gereformeerde scholen, staan de eerste twee nog recht overeind. Alleen het ethisch conflict speelt een halve eeuw na de Vrijmaking geen rol meer. Het eerste principeel bepaalde motief, is in de loop der jaren uitgebouwd tot een samenhangend geheel aan opvattingen over de noodzaak van gereformeerd onderwijs.⁷

Het tweede motief **krijgt** helaas nog steeds meer kracht, doordat openbare en protestants-christelijke scholen hoe langer hoe meer op elkaar gaan lijken.⁸

Zowel principeel (het eerste motief), als praktisch (er is geen alternatief), is er dus geen reden om het bestaansrecht van gereformeerde scholen ter discussie te stellen, tenzij men bewust **kiest** voor geseculariseerd onderwijs.

Dit houdt in dat we de unieke mogelijkheid, die de Here ons heeft gegeven om **kinderen** in alles conform Schrift en belijdenis te onderwijzen, zorgvuldig dienen te bewaren en op actuele en verantwoorde wijze verder uit te werken. Werken aan de identiteit is een centrale opgave voor het gereformeerd onderwijs geworden. Daarover een volgende keer.

J. Messelink

¹ *Onderwijs Bestel en beleid 2A*, Groningen 1986, p. 267.

² Vgl. J. van der Waals, *Het Gereformeerd Schoolverband in zijn 25-jarig bestaan*, Amsterdam 1931, p. 45.

³ *De Reformatie*, 1947 (jrg. 22), p. 252, 253.

⁴ Aangehaald in *Gedenkboek*, uitgegeven ter gelegenheid van het 50-jarig bestaan van het Gereformeerd Schoolverband, z.p., 1956, p. 70.

⁵ Vgl. *Door Hem het Amen*, Groningen 1974, hfdst. 4 en 13.

⁶ Prof. dr. T.M. Klapwijk stelt (in de *GHBO-Lustrumkrant* van 5 januari 1993, p. 11) in dit verband, dat er bij de stichting van gereformeerde scholen sprake zou zijn geweest van een 'numeriek automatisme': 'Bij de afweging om over te gaan tot oprichting van een vrijgemaakteschool speelde vooral het aantal een rol: zodra het numeriek kan, moeten pogingen worden gedaan om een vrijgemaakte school op te richten'. Bij deze karakterisering krijgt de faciliterende werking van het **bekostigingsstelsel** de status van centraal motief van de oprichting van vrijgemaakte scholen.

Dit is om twee redenen niet houdbaar. In de eerste plaats wordt volledig voorbijgegaan aan de motieven, geschetst in dit artikel.

In de tweede plaats kent ons bekostigingsstelsel geen numeriek automatisme. Naast getsalutena speelt de (meestal) levensbeschouwelijke bepaalde richting van de school een rol en daarmee de levensbeschouwelijk bepaalde motieven om een school te stichten.

⁷ Zie *Taak en toerusting*, Werkgroep Versie Voortgezet Onderwijs, Wep 1986, hfdst. 1 en 2 en de in voorbereiding zijnde publikatie van de Werkgroep Visie Basisonderwijs.

⁸ Zo omschrijft prof. dr. J. Westrhnen op basis van een enquête onder ouders een protestants-christelijke school als volgt: 'Een protestants-christelijke school is in de eerste plaats een school waar goed onderwijs wordt gegeven, belangstelling wordt gewekt voor wat er in de wereld gebeurt en waar respect wordt bijgebracht voor de medemens, ongeacht sekse, ras en godsdienst'.

In *Waarden en normen in het christelijk onderwijs*, CPS, Hoevelaken 1993, p. 40. Hier is elke verwijzing naar de Christus, God, de Bijbel, het evangelie of christendom verdwenen.

Hetzelfde kan ook van een openbare school worden gezegd en **wellicht** met nog meer recht, omdat daar het respect voor een ieders godsdienst grondwettelijk is gegarandeerd.

PASTORAAL
perspectief

J.A. Knepper sr.

Een geestelijke huis van levende stenen

Oemeenteopbouw in de praktijk rond het jaar 2000

Hoe functioneert de kerk als organisatie? Wat gaat er mis en hoe kunnen we dat voorkomen? Dit boek helpt **elk** gemeentelid zijn/haar steentje bij te dragen aan het geestelijk huis waarin wij mogen wonen.

152 pag., paperback, f 16,75

Verkrijgbaar in de boekhandel

Oosterbeek & Le Cointre b.v.

Postbus 25, 4460 AA GOES

tel. 01100 - 15591

Tailor John

Groothandel in confectie

Specialist in kookkleding (kostuums en smokings vanaf f 298,-)

Vraag vrijblijvend een offerte aan bij:

TAILOR JOHN, Marsweg 35, 8013 PE Zwolle,

telefoonnr. 038-600825, fax 038-600599.

HERADEMING

Mensen zijn op zoek naar wat hen kan inspireren. De samenleving is een rimboe en in de kerken is alles te open en bloot. Mannen en vrouwen zoeken naar zin, naar geleide op hun levensweg, naar bronnen die weer enthousiast maken.

Om hen daarbij te helpen, verschijnt sinds september bij Kok een nieuw tijdschrift. Het heet *Herademing, Tijdschrift voor Spiritualiteit en Mystiek*. Het is een blad voor mensen die op zoek zijn naar inspiratie. Het wil zich daarbij niet beperken tot een bepaalde richting. Maar oecumenisch zijn. Kennis van de bronnen vergroten en bevorderen dat er een dialoog tussen de richtingen tot stand komt. Daarbij wil het blad hedendaagse ontwikkelingen volgen en ook praktische handreikingen doen. Want spiritualiteit, daar moet je niet alleen over praten, die moet je ook beoefenen.

De redactie is breed samengesteld. Naast de Russisch-Orthodoxe Vader Serafim Snepvangers komen we ook de Nederlands Hervormde predikant dr. W. op 't Hof (van het Gekrookte Riet) tegen.

Lees nooit barrevoets

Het blad wordt mooi en heel verzorgd uitgegeven. De twee nummers die tot nu toe verschenen, geven interessante artikelen. Kan het blad inderdaad dienen als geleide op onze levensweg? Brengt het ons op het spoor van de juiste inspiratie die de mens vandaag nodig heeft?

Als ik het goed begrijp, is niet elke meditatie zonder meer een goede weg. Wie zich op dit pad begeeft, heeft een leermeester nodig, die hem leidt. Anders kan het makkelijk zo zijn, dat hij meer met zichzelf bezig is, dan met de tekst waarover hij mediteert. Dus: niet elke diepere bezinning is als zodanig goed. Er zijn criteria voor goed en kwaad.

tussen de regels schuifelt de oude slang mee

Bijbels bekeken is dat ook zo. Meditatie, spiritualiteiten mystiek kunnen een heel verschillende geest ademen. En niet iedere geest is te vertrouwen. Daarom worden we opgeroepen de geesten te beproeven of ze uit God zijn. Als we nadenken over een dieper geestelijk leven, moeten we dan ook niet onbekommerd open staan voor alles wat hierover te berde wordt gebracht, hoe interessant het ook mag zijn. We moeten **nooit barrevoets lezen**, dichte Tienen Rasker. Want: *in een of ander schrijven kun je de*

oude slang verwachten, laag bij de gronds meeschuifend tussen de regels. Dat geldt zeker bij publikaties over ons geestelijk leven.

Daarom is het mij een raadsel hoe dr. Op 't Hof in de redactie van dit blad kan zitten. En ook hoe dr. J. van Oort in dit mime kader zijn medewerking kan geven door het schrijven van een artikel over *Augustinus als mysticus*. Ook wat de inhoud van dit artikel betreft heb ik mijn vragen.

Doorleefd

Wie Augustinus leest, wordt telkens weer geboeid. Wat hij schrijft is immers geen theorie, geen geleerdheid van de studeerkamer. Maar doorleefde werkelijkheid in een volkomen herkenbare menselijkheid. Het fascinerende in het verhaal van zijn bekering is, dat hij zo heel persoonlijk, zonder menselijke poespas, tegenover de HERE God kwam te staan en tot overgave gedwongen werd.

Maar voor het zover was, had Augustinus al heel wat dwalen achter de rug. Een tijd lang zag hij veel in het zogenaamde Manicheïsme. Van Oort spreekt tamelijk positief over deze godsdienstige stroming. Ze is wel gnostisch – de menselijke ziel is een lichtvonk, die verdwaald is in de aardse gewesten en daaruit weer weggeroepen wordt. Ze is ook syncretistisch – allerlei elementen van verschillende godsdiensten worden bij elkaar gevoegd. Maar toch is het Manicheïsme een godsdienst waarin het **jodenchristendom** een grote rol speelt, waarin Christus ook een hoogst belangrijke plaats krijgt.

bedacht in hart en hoofd van mensen of geopenbaard door God?

Ik denk, dat Van Oort hier onvoldoende recht doet aan de tegenstelling tussen wat ons geopenbaard wordt, en wat in het hart en de gedachten van mensen opkomt. In de vroeg-christelijke tijd waren er ook wel filosofen die bewondering hadden voor het eerste hoofdstuk uit het evangelie van Johannes: zoals hij schrijft over het Woord dat alles heeft gemaakt en in de wereld kwam, hadden zij het ook graag willen zeggen. Maar in zijn brieven tekent Johannes het verschil met hen heel scherp: het Woord is ook vléés geworden en in deze aardse werkelijkheid kunnen wij wandelen in het licht. En zo bezien blijft er van een vermeende eenheid niet veel over.

Mysticus?

Augustinus was dus – volgens Van Oort – een kleine tien jaar in de ban van een gnostisch-christelijke vorm van mystiek. Na zijn bekering werkte dat door en ontwikkelde het zich tot wat een katholieke mystiek werd.

Enkele malen in zijn leven heeft Augustinus een heel diepe ervaring gehad, waarin hij zich heel nabij God wist en Zijn aanwezigheid sterk heeft ervaren. Deze 'mystieke' ervaringen waren niet volledig. Ze gingen ook weer voorbij. Ze waren niet blijvend, maar onvolmaakt. Ze waren

niet meer dan een voorproefje van wat later komt. Maar eenmaal is het met die tekenen en de voorlopigheid voorbij. Als onze Heer Jezus Christus weerkomt, komen wij tot de Bron van ons leven. We zullen het reine Licht zien. En schouwen de Grond van alle zijn.

God met ons elke dag

De termen die hier worden gebruikt zijn ons wat vreemd. Maar een groter bezwaar is, dat hier de ervaringen van de aanwezigheid van God als zo uitzonderlijk worden voorgesteld. Als heel bijzondere en schaarse momenten waarin je pas echt gemeenschap met de HERE hebt.

Ik denk, dat we ervoor moeten oppassen te koketteren met de trend van vandaag. Het echte geloven komt daar uit in bijzondere dingen, de speciale belevenis, de niet-alledaagse ervaring. Die dingen trekken de aandacht en als je daarover niet mee kunt praten, voel je je wat kaal, wat leeg: stelt mijn geloof eigenlijk wel genoeg voor?

gaat het om de speciale belevenis en de niet-alledaagse ervaring?

Wij moeten daar liever maar niet aan meedoen.

Ook voor Augustinus lag dat beslist niet zo. Naast de verhalen over zijn persoonlijke geloofservaringen kennen wij ook zijn preken. Preken die hij hield voor een kerk vol gewone gelovigen, die weinig van extase en visioenen wisten. Onbekommerd zegt hij tegen deze heel gewone gelovigen, dat zij de tempel van de levende God zijn. Dat God in hen wil wonen en met hen wil omgaan. Dat Gods liefde in hen is uitgestort, een liefde die doet verlangen naar meer. Daarin werkt de Heilige Geest in een dagelijks proces van om-vorming, waarin hij ons verdeelde leven gezond en heel maakt: een herschepping van binnenuit.

Zo kent Augustinus en kennen ook wij in ons alledaagse gewone leven het nabij-zijn van God. En dat Hij voortdurend met ons is, moeten we niet geringschatten om het te zoeken in het uitzonderlijke en opvallende.

G.J. van Middelkoop

Kunt u ook steeds slechter lezen? Vraag dan De Reformatie op cassette aan bij:

STICHTING BRALECTAH
Mr. Z. ter Steghestraat 7
8331 KG STEENWIJK
Tel. 05210-15946

KORT VERSLAG

van de vergadering met hoogleraren van het curatorium van de Theologische Universiteit van de Gereformeerde Kerken in Nederland d.d. 16 dec. 1993 te Kampen

1. De vergadering wordt te 14.00 uur op christelijke wijze geopend door de president, ds. **C.J. Smelik**.
2. In het openingswoord memoreert de president de 139e jaardag van de universiteit. Hij herdenkt de arbeid van de onlangs overleden oud-curator ds. T.J. Keegstra ten dienste van de opleiding tot de dienst des Woords. Met dankbaarheid wordt teruggezien op het feestelijke afscheid van de emeritus-hoogleraar drs. H.M. **Ohmann** en de 80e verjaardag van de emeritus-hoogleraar prof. dr. L. **Doekes**.
3. De notulen van de vergaderingen d.d. 6 sept. en 28 okt. jl. worden vastgesteld.
4. Br. D.A. **Hekman** verzoekt vanwege drukke werkzaamheden van zijn taak als curator te worden ontheven. Onder betuiging van grote dank voor zijn vele werkzaamheden als deputaat-financieel wordt hem ontheffing verleend. Curator W.G. Burema te Groningen wordt benoemd tot penningmeester; de secundus van br. **Hekman**, br. J. van Wieringen, zal zijn plaats in het curatorium innemen.
5. Van de ingekomen stukken valt te vermelden:
 - a. een schrijven van prof. dr. K. Veling, waarin hij informatie geeft over de voortgang van de voorbereidingen voor het Internationaal Theologisch Congres, dat D.V. in juni 1994 in Noordwijkerhout zal worden gehouden;
 - b. een uitnodiging d.d. 4 nov. 1993 om de presentatie bij te wonen van de resultaten van een onderzoek, vemcht door het Gereformeerd Instituut voor Diensten en Scholing naar de werkdruk van de predikant binnen de gereformeerde kerken en mede door het **Greijdanus-Kruithof** Fonds gesubsidieerd; de secretaris is daarbij tegenwoordig geweest;
 - c. van een schrijven van ds. H. Folkers, scriba II van de Generale Synode van **Ommen**, waarin enige voor het curatorium belangrijke wijzigingen van het Huis-houdelijk Reglement voor Generale Synoden worden toegelicht, wordt goede nota genomen;
 - d. een uitnodiging van de Studie-Adviescommissie van de Gereformeerde Missiologische Opleiding voor de themadagen op 19 nov. 1993 en 11 dec. jl. is door de secretaris beantwoord.
6. Vanuit de commissies wordt het volgende naar voren gebracht:

a. de beheerscommissie:

1. het universitaire jaarboek, dat dit jaar voor de eerste keer verscheen, kan in het komende jaar in wat grotere omvang uitgegeven worden;
2. een vijftal legaten zijn ontvangen tot een bedrag groot f 37.000,-; daarnaast werden een drietal beneficiair aanvaard: de president spreekt zijn erkentelijkheid uit voor deze financiële blijken van medeleven met de universiteit;
3. de begroting 1994 wordt vastgesteld; het quotum behoeft dit jaar niet te worden verhoogd; van de kerken zal f 19,50 per ziel worden gevraagd;
4. een begroting ten behoeve van de bouwkundige aanpassing van de bibliotheek i.v.m. het installeren van een computer wordt goedgekeurd; daarvoor is een bedrag van f 20.000,- nodig;

b. bibliotheekcommissie:

in de komende maanden zal moeten worden beslist welk systeem voor de automatisering van de bibliotheek zal worden gekozen;

c. de commissie van toezicht op het onderwijs:

- rapporten van collegebezoeken van het eerste semester zijn besproken; alle curatoren zullen een schriftelijk verslag van deze bespreking ontvangen.
7. Een tijdpad voor de voorbereiding van de door de synode van **Ommen** gevraagde voorstellen inzake de inrichtingen de regeling van de stage voor de studenten, en het gevraagde advies inzake de kerkelijke regeling van het spreekconsent voor studenten, wordt vastgesteld.
 8. De vergadering wordt op christelijke wijze gesloten.

A. Kamer
assessor

BOEK- EN KANTOORBOEKHANDEL
Nugteren

Singelpassage 11
9401 JB Assen
tel. 05920-16190
b.g.g. en 's avonds: 10910

Uw boekhandel voor o.a.:

- catechisatie-uitgaven
- schetsenmateriaal
- (huwelijks)bijbels
- belijdenisgeschenken
- met getallenkortingen
- en gratis inlegvellen

UITVOERING VAN SYNODEBESLUITEN

Uit de kerken kreeg ik de laatste week diverse telefoontjes met de volgende vraag: mag een kerkeraad een besluit van de generale synode *effectueren* vóórdat de Acta verschenen zijn?

Het gaat meestal over kwesties als het 'vrouwenkiesrecht' en het uitspreken van de zegen door ouderlingen, diakenen, kandidaten en studenten. Het lijkt me goed om naar aanleiding van de vragen even een paar opmerkingen te maken in de Reformatie.

Geen advies, maar bindend, tenzij...

Een synodebesluit wordt principieel gezien niet pas van kracht doordat er een speciale toegevoegde actie van de kerkeraad plaatsvindt. Zo'n besluit heeft niet de bekrachtiging van een kerkeraad nodig om bindend te worden. Artikel 31 KO zegt: het wordt als bindend aanvaard, tenzij bewezen wordt dat het in strijd is met Gods Woord of met de kerkorde.

Een besluit van een meerdere vergadering is dus niet een *advies*, dat vervolgens door besluiten van de kerkeraden nog van kracht gemaakt en verklaard moet worden. Maar het is van kracht, tenzij...¹ Dat is het verschil tussen het gereformeerde kerkrecht en de visie die 'independentisme' wordt genoemd.

Van synode naar kerkeraad

De mededeling van besluiten van een synode aan de kerkeraden vindt op verschillende manieren plaats. Betreft het een zaak, waarover de kerkeraad van tevoren aan de synode een brief geschreven had, of die één bepaalde kerk betreft (bv. bij een *appèlzaak*), dan stuurt de scriba aan die kerk een brief met een afschrift van het genomen besluit. Meestal gebeurt dat enkele dagen na de *synodezitting* over het onderwerp.

Voor de rest deelt de synode haar besluiten aan de kerken mee via gedrukte Acta. De vaststelling daarvan begint al tijdens de synode. Zodra de synode gesloten is, worden de laatste artikelen van de Acta geconcipteerd en rondgestuurd. Als het goed is, wordt een scriba daarvoor zo lang het nodig is van zijn gemeentewerk vrijgehouden. Zo kan kort na de synode het drukken en verzenden van de Acta zijn beslag krijgen.

De Acta afwachten

De kerken zullen de synode-besluiten effectueren, maar

op welk tijdstip? In principe zodra die bij de kerkeraden officieel via een van de twee genoemde kanalen zijn binnengekomen. Ik beperk me nu verder tot de Acta en tot de zaken die voor alle kerken van belang zijn.

In de officiële Acta vinden we niet alleen de geldige tekst van de besluiten zoals die bijvoorbeeld ook wel via een krant soms bekend zijn geworden. Maar we vinden er bovendien het verslag van de besprekingen en de eventuele rapporten. Die zijn voor de effectuering soms nogal van belang, vooral als er ter synode indringend over gediscussieerd is. Daarom is het goede kerkelijke stijl, als kerkeraden het binnenkomen van de Acta afwachten.

'Ratificatie'

Daar komt nog iets bij. Het is in onze kerken vooral sinds de Vrijmaking de gewoonte geworden om aan de Acta van onze synodes afzonderlijke aandacht in de kerkeraden te besteden. Wij aanvaardden de besluiten als bindend. We doen niet alsof we ze eerst nog bindend moeten maken. Maar we gaan niet blindelings tot effectuering over!

De Gereformeerde Kerken hechten er waarde aan, dat zulke besluiten goed gelezen worden en dat ze *getoetst* worden aan de Schrift en de kerkorde. Wij noemen dat dan 'de ratificatie'.

Kerkeraden laten bv. enkele broeders een korte samenvatting van de Acta maken, met aanduiding van punten die speciaal van belang zijn. In deze bijzondere aandacht voor de toetsing en voor het bewust aanvaarden van besluiten hebben we een mooi stukje gereformeerde traditie opgebouwd.

Dat betekent praktisch gezien dat er vaak nog wel enige tijd verloopt tussen het binnenkomen van de Acta bij de scriba en het doorvoeren van bepaalde besluiten in de plaatselijke praktijk. Sommige besluiten worden ook niet in alle gemeenten op hetzelfde tijdstip geëffectueerd. Die ruimte en dat verschil mogen er zijn.

Als het gevoelig ligt

Enigszins bijzonder ligt het bij een besluit waarvan men weet dat het in de kerkeraad *en/of* hier en daar in de gemeente bezwaar ontmoet. Het moet duidelijk zijn, dat zo'n synode-besluit zeker wel wettig en bindend is. Maar een kerkeraad doet er wijs aan om aan de bezwaren ruimte te geven en die goed in de kerkeraad *en/of* met de gemeente te bespreken en zo veel mogelijk op te lossen. Zo'n gesprek moet ook niet onder tijdsdruk plaatsvinden.

Gaat het om een verandering of om iets nieuws, zoals een psalmberijming, dan zal het goed zijn om **terwille** van de goede eenheid en samenbinding in de gemeente de zaak niet te overhaasten. In de kerk gaan we iets nieuws niet formeel doordrukken met beroep op 'de synode heeft het toch besloten' of 'de Acta zijn verschenen'. Maar we scheppen samen even ruimte om op de bezwaren in te gaan. En we geven de mensen zo nodig even de tijd om zelf ook de Acta te lezen en zich in de zaak te verdiepen.

Dat betekent niet dat een omstreden besluit niet geldig zou zijn. Maar in de gemeente van Christus willen we altijd streven naar goede eensgezindheid en naar vrede en rust. Wij houden rekening met elkaar. Dat is volgens Gods Woord een wezenlijk kenmerk van de gemeenschap der heiligen (zie bv. Rom. 14 en 15; Ef. 4:2,3; Fil. 2:1-4). Hier gaat het om geen kleine zaken, maar om 'de gezindheid welke ook in Christus Jezus was'!

Natuurlijk kunnen een paar bezwaarde mensen niet eindeloos de doorvoering van een besluit in een gemeente tegenhouden. Zij staan onder dezelfde roeping om de vrede na te jagen. Maar dan houden we met hun bezwaard zijn wel rekening. We stellen hen niet kort en goed voor voldongen feiten, maar proberen hen door een rustig en geargumenteed gesprek verder te helpen. In de kerk werken we niet met dwang, maar door overtuiging.

Conclusie

Samenvattend kan het antwoord op de gestelde vraag dus zijn: het is een zaak van goede orde en van een goed omgaan met elkaar in de gemeente van Christus om bij het effectueren van synode-besluiten uit te gaan van de officiële Acta en daarbij tegen overhaasting te waken. Voorzover ik weet is dat gelukkig ook het beleid dat door de meeste kerkeraden wordt gevoerd.

M. te Velde

zie hierover o.a. J. Kamphuis, *Kerkelijke besluitvaardigheid* (Groningen 1970) 55-65.

Geloven in Amerika

In de Verenigde Staten van Amerika speelt godsdienst in het dagelijks leven nog steeds een belangrijke rol.

Aan de ene kant is het land sterk verwereldlijkt. Aan de andere kant is het misschien wel het meest godsdienstige land in de westerse wereld: ruim 85 procent noemt zich christen.

Dit schrijft prof. dr. G. Dekker in *Trouw* van 27 december. Onder de kop **Amerika gelooft, maar op zijn eigen manier** vertelt hij iets over een grootschalig onderzoek onder de Amerikaanse bevolking. Het beeld van de godsdienstige situatie in de Verenigde Staten vat hij samen in de volgende vijf punten:

1. Het karakter en de betekenis van godsdienst zijn in de Verenigde Staten heel anders dan in Europa. Ook al zijn de godsdienstige groeperingen en systemen vaak afkomstig uit de oude wereld, ze zijn ginds van karakter veranderd. De schrijvers spreken in dit verband van twee processen, namelijk 'protestantisering' en 'amerikanisering'.

Protestantisering betekent dat alle godsdienstige groeperingen een protestantse kleur, een protestants karakter aannemen; de godsdienst is er in wezen protestants van aard. Het is niet voor niets dat presidents-kandidaat Kennedy destijds uitdrukkelijk moest verklaren dat zijn (rooms-katholieke) godsdienst geen invloed zou hebben op zijn politiek en dat latere **presidents-kandidaten**, zoals Carter, Bush en Reagan, juist konden verklaren dat hun (protestantse) godsdienst voor hen en hun werk van grote betekenis was.

De **amerikanisering** van alle godsdiensten betekent dat **alle** godsdiensten opgaan in of goed aansluiten bij wat wel de burgerlijke religie van Amerika wordt genoemd: het geloof dat de Verenigde Staten een bijzondere natie vormen, die een door God gegeven opdracht heeft in deze wereld, vooral om de vrijheid te beschermen.

2. Er vindt ginds dus geen secularisatieplaats zoals hier. Uit de gegevens omtrent de leeftijd van de kerkleden is af te leiden dat er geen generatiekloof is: dat ook de jongeren godsdienstig en kerkelijk zijn en dat het er daarom naar uitziet dat de christelijke godsdienst zich in Amerika staande houdt.

Maar de inhoud en de aard veranderen wel: godsdienstige waarden vermengen zich met seculiere waarden, de godsdienst sanctioneert vaak de doeleinden van de seculiere samenleving (zoals vooruitgang en streven naar welvaart). Volgens de schrijvers wordt de samenleving daardoor toch, ondanks de hoge graad van godsdienstigheid en kerkelijkheid, meer seculier.

3. Er is een grote mate van vrijheid (een dominante waarde in de Amerikaanse samenleving!) ten opzichte van de kerkelijke instituten. De kerk is een van de vrijwilligersorganisaties, waaraan de samenleving zo rijk is. Daarom wisselen Amerikanen ook vaak van kerkgenootschap: minder dan de helft van de volwassenen zegt dat zij altijd lid van hun huidige kerk zijn geweest! Die wisseling gaat vaak gepaard met een verandering van de sociale situatie waarin men terechtkomt; en die verandering kan gemakkelijk plaatsvinden vanwege de geringe zuiver theologische verschillen.

4. Binnen de verscheidendenominaties komen grote verschil-

len in opvattingen voor, met name over actuele ethische en politieke kwesties. Maar de standpunten die men inneemt worden wel veelal verbonden met het geloof, waardoor er in de Amerikaanse samenleving een soort polarisatie optreedt: een schifting tussen de meer liberale of 'vrijzinnige' en de meer evangelische of charismatische gelovigen. De laatsten nemen in aantal sterk toe. Dat hangt ook samen met de aard van de godsdienstigheid: die is sterk op het persoonlijk leven van de mensen gericht. Daarin, in de scheiding tussen persoonlijk of privaat en publiek, zijn de Amerikanen zeer modiem.

5. Etnische afkomst en het behoren tot etnische groeperingen is in de Verenigde Staten belangrijk en sommigen zeggen dat het belang ervan nog toeneemt. Toch doet dat het Amerikaanse volk niet uiteenvallen, omdat godsdienst een sterkere factor is: een sterk bindende en integrerende factor, dwars door en over etnische en taalgrenzen heen. Godsdienst vormt in zekere zin het cement van de Amerikaanse samenleving.

G.J. van Middelkoop

Idske de Jong-de Haan
Maat en overdaad
Over alcohol en gokken,
experimenten en verslaving

'Alcohol hoort er voor mij bij – het praat wat makkelijker. Een sociaal smeermiddel? Zou best kunnen, ja. En ik wil ook alcohol op mijn verjaardag.'
'Waarom ik gok? Nou, als we patat halen en wachten, gooien we er wel eens een knaak in.'
Welk risico zit eraan? Is nee oké? Is experimenteren normaal? Probeer gebruik? Hulp zoeken/geven – een daad van moed!
Dit boekje belicht deze problematiek.

112 pag., ing., f 14,50.

Dick Mostert
Eenzaame fakkeldragers
Jeugdpastoraat en praktijk

De communicatie tussen jongeren en ouderen is niet optimaal. Hoe pak je dat in de praktijk aan? De praktijk van het 'ouder-', 'opvoeder'- en 'jongere'-zijn Samen in een kerk. Hoe verder? Dit boekje geeft een handreiking. Luisteren! Begrijpen! Oefening! Zó de fakkel van het geloof doorgeven en brandend houden. Niet eenzaam blijven.

160 pag., paperback, f 16,75.

Verkrijgbaar
bij de boekhandel

Oosterbaan & Le Cointre b.v.
Postbus 25, 4460 AA GOES
01100-15591

Beroepen te Ulrum en te Zwartsluis: J. Beekhuis, kandidaat te Kampen; te Zwolle-C.: D.J. Zandbergen te Dokkum.

Toegelaten tot de dienst des Woords door de classis Zwolle: R.J. Vreugdenhil te Emmeloord, beroepen predikant van Langeslag.

Aangenomen naar Delfzijl: A. Kruizenga, II. predikant te Johannesburg (Z.-Afrika), die bedankte voor Brouwershaven, Driebergen, Monster en Zaandam. Naar Harkstede i.c.m. Overschild: K.A. van der Meer, kandidaat te Groningen, die bedankte voor Appingedam en Gees. Naar Mariënborg (tweede predikantsplaats): F.J. Bijzet te Pretoria (Z.-Afrika). Naar Oegstgeest: C. Beiboer, kandidaat te Kampen, die bedankte voor Doetinchem i.c.m. Doesburg, Kantens, Lutten, Vleuten-De Meem i.c.m. Maarsse-Breukelen en Zevenbergen. Naar Mildam i.c.m. Nijega-Opeinde: J.H. Tempelman, kandidaat te Bergentheim, die bedankte voor Creil i.c.m. Nagele.

BEVESTIGING EN INTREDE

R.J. Vreugdenhil, kandidaat te Emmeloord deed 9 januari jl. intrede te Langeslag. Zijn bevestiger was dr. A.N. Hendriks van Amersfoort-C. Nieuw adres: Langeslag 40, 8055 PP Laag-Zuthem, a (05299) 7551.

EMERITAAT

De classis Grootegast heeft aan ds. E.J. Oosterhuis van Kornhorn en Marum vervroegd emeritaat verleend in verband met zijn gezondheid. Egbert Johannes Oosterhuis, geboren 31 oktober 1930 te Alteveer, bezocht de HBS en na het staatsexamen gymnasium, de Theologische Hogeschool te Kampen. Op 2 mei 1963 deed ds. Oosterhuis intrede te Doesburg en Doetinchem. Daarna vertrok hij naar Lemele-Lemelerveld 1966 en naar Kornhorn en Marum 1979. Op zondag 9 januari nam hij afscheid van zijn gemeenten.

VERLOF

Ds. A.J.Th. van der Scheer is met zijn gezin met kort verlof in Nederland. Tot 25 januari zijn ze bereikbaar op Zandbank 1, 4374 LM Zoutelande, a (01186) 2383.

INSTITUERING

Op 19 december en 2 januari jl. zijn respectievelijk de gemeenten van Molo en Lumar op Kalimantan Barat (Indonesië) geïnstitueerd. De gemeenten hebben een eigen predikant gekregen in de personen van ds. Mathius en ds. S. Lasen. Ds. Lasen is tevens docent aan de STM, de middelbare theologische opleiding, waar hij (waarschijnlijk) directeur zal worden en ds. Jonkman zal vervangen. Het zendingswerk op Kalimantan Barat valt onder verantwoordelijkheid van de kerk van Drachten-Z/O. in samenwerking met de kerken van Friesland en N-Holland. De

gemeente van Lumar is daar de zevende gemeente. Er zijn drie classes en ongeveer 1200 kerkleden. Het zendingswerk bevindt er zich in de afbouwfase. Er werken nog twee Nederlandse 'uitgezonden': ds. A.A. van Es-sen en ds. J.Th. Jonkman.

ADRESWIJZIGINGENED.

Voorburg * **Predikant:** D. Griffioen, Laan van Leeuwe-steyn 22, 2271 HK Voorburg, ☎ (070) 3873316. **Dien-sten:** 's morgens 10.00 uur (p. 133).

PERSBERICHT

In een feestelijke bijeenkomst van kerkeraad en gemeente zijn op zaterdag 1 januari de officiële handelingen ver-richt voor de **instituering** van de Gereformeerde Kerk van Nieuwerkerk aan den IJssel. Daarmee is in deze plaats voor het eerst sinds de vrijmaking van 1944 een zelfstan-dige gemeente binnen dit kerkverband ontstaan. Daarna hebben zich wel een aantal gezinnen gevestigd, die onder de hoede van de kerkeraad van Capelle aan den IJssel zijn genomen.

In de jaren zeventig en tachtig breidde zich het dorp, als-ook het aantal kerkadressen uit. In 1989 is het proces, waarover in de jaren tachtig was nagedacht, om tot een meer zelfstandig kerkelijk leven te komen, op gang ge-bracht. Vanaf 6 oktober 1991 werden er door de kerke-raad van Capelle aan den IJssel twee keer per zondag kerkdiensten belegd.

In maart 1993 werd, gezien de opvattingen binnen de ge-meente, bijzonder van de wijk Nieuwerkerk **aan** den IJs-sel, besloten tot herinstituering per 1 januari 1994, waar-mee de classis Rotterdam in de vergadering van 16 september akkoord ging.

Op de bijeenkomst van 1 januari werden de laatste officiële handelingen verricht door de praeses ds. R. ter Beek. De nieuwe kerkeraad van Nieuwerkerk aan den IJssel werd geïnstitueerd via het tekenen van het **onderteke-ningsformulier** door de al langer dienstdoende **wijkambts-dragers**. Daarna werd ds. C.J. Smelik, die al eerder af-scheid nam van Capelle aan den IJssel, aan de nieuwe gemeente verbonden.

De nieuwe gemeente Nieuwerkerk aan den IJssel telt 207 leden. Voorlopig zullen de predikanten Smelik en Ter Beek als regel nog wel voorgaan in beide gemeenten en ds. Smelik zal op basis van consulentenschap **nog** diensten verrichten in Capelle **aan** den IJssel, wijk Zuid.

WOORD EN WERELD

Zojuist verschenen:

Over het GPV en het GSEV

door J. v.d. Jagt

Een bijdrage aan de discussie over het karakter van gereformeerde organisaties in een veranderend maatschappij.

Verkrijgbaar bij de boekhandel en bij Uitgeverij Woord en Wereld, Govert Flinckstraat 38, 3351 VH Papendrecht.

Telefoon 078-159733

RIEMER & WALINGA, BOEKVERKOOPEERS * STATIONSSTRAAT 131, 3851 ND ERMELOO * TEL. 03417-52405 * FAX. 03417-51394 * OUDE KIJK IN 'T JATSTRAAT 71, 9712 EE GRONINGEN * TEL. 050-134041

RIEMER & WALINGA, BOEKVERKOOPEERS

DE KORTE VERKLARING NU VOOR DE HALVE PRIJS!

Misschien las U het al in het ND: de bekende Korte Verklaring wordt 'opgeruimd'.

**ER IS NOG EEN ZEER BEPERKT AANTAL VERKRIJGBAAR
VAN f 1209,00 VOOR f 600,00.**

Het gaat hier om de 13-delige editie, die qua inhoud gelijk is aan de oude 62-delige uitvoering, maar dan in veel minder banden samengebonden.

Ook zijn er nog enkele delen van die oude editie verkrijgbaar.

WILT U NADERE INFORMATIE? BEL DAN SNEL, WANT OP IS OP (HELAAS)!

G. Riemer, Boekverkooper te Ermeloo

Stationsstraat 131, 3851 ND Ermeloo / Tel: 03417 - 52405 / Fax: 03417 - 51394

Boekhandel Ben Doornbos

Oude Kijk in 't Jatstraat 71, 9712 EE Groningen / Tel: 050 - 134041 / Fax: 050 - 187210

